

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İLİMLER ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**İSLAM HUKUKUNDA KADINLARIN
KÖLELİK VE HAKLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Vahide AKTOPRAK

VAN62007

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLER ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA KADINLARIN KÖLELİK VE HAKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Vahide AKTOPRAK

Danışman
Prof. Dr. Selahattin KIYICI

VAN62007

Ç NDEK LER

Ç NDEK LER.....	I
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR.....	V
1. GİRİŞ : ARA TIRMANIN TEKNİK ALT YAPISI ve KÖLE VE CARIYE KAVRAMLARI ve KÖLELİK DOĞURAN SEBEPLER.....	1
1.1. Ara tırmanın Amacı, ve Önemi	1
1.2. Ara tırmanın Metodu ve Sistematiği	2
1.3. Köle ve Cariye Kavramı,.....	3
1.3.1. Köleliği Doğuran Sebepler	5
2. TARİH BOYUNCA KÖLELİK	8
2.1. İslamiyetten Önce Kölelik.....	8
2.1.1. Semavi Olmayan Dinlerde Kölelik	8
2.1.1.1. Eski Mısırda Kölelik	8
2.1.1.2. Eski Yunan ve Roma'da Kölelik.....	10
2.1.1.3. Mezopotamya Topluluklarında Kölelik	12
2.1.1.4. Eski Türklerde Kölelik	13
2.1.2. Semavi Dinlerde Kölelik	15
2.1.2.1. Yahudilikte Kölelik	16
2.1.2.2. Hıristiyanlıkta Kölelik	17
3. İSLAM TOPLUMLARINDA KÖLELİK VE KADIN KÖLELER.....	18
3.1. İslam Öncesi Dönem	18
3.2. Asr-ı Saadette Kölelik	19
3.3. Emevi ve Abbasi Dönemlerinde Kölelik.....	23
3.4. Selçuklu ve Osmanlılarda Kölelik	25
3.4.1. Osmanlı'da Köleliğin Gelişimi	27
3.4.1.1. Köle Kaynakları,	29
3.4.1.1.1. Savaş Esirleri.....	29
3.4.1.1.2. Köle Ticareti	29
3.4.2. Osmanlı Devletinde Kölenin Görüldüğü Alanlar	30

3.4.2.1. Devlete Ait Köleler	30
3.4.2.1.1. Ortakç, Kullar.....	31
3.4.2.1.2. Kap, Kullar,.....	31
3.4.2.1.3. Pençik Sistemi ve Acemi Ocaklar,.....	32
3.4.2.1.4. Dev irme Usulü ve Acemi O lanlar,	32
3.4.3. Osmanl, Devletiönde Harem Te kilat,.....	33
3.4.3.1. Hizmetçi Cariyeler	33
3.4.3.2. E Konumundaki Cariyeler.....	33
3.4.3.2.1. Nikahl, Cariyeler	34
3.4.3.2.2. Nikahs,z Cariyeler	34
3.4.2.2. ah,slara Ait Köleler	34
3.4.3. Osmanl, Devletiönde Köle Ticareti	35
4. SLAM HUKUKUNA GÖRE KÖLEL K VE KADIN KÖLELER	37
4.1. Köleli in Sosyal Yönü	37
4.2. Kölenin Hukuki Statüsü	38
4.2.1. nanç ve badet Hürriyeti Bak,m,ndan:.....	38
4.2.2. Muâmelât ve Ukûbât Bak,m,ndan:	39
4.2.2.1. Kölelerin Evlenmesi	41
4.2.3. Ceza Hukuku Bak,m,ndan Köleler	45
4.3. Kölelerin Hak ve Görevleri	49
4.3.1. Kölelerin Sahîp Oldu u Haklar	49
4.3.1.1. Hayat Hakk,	50
4.3.1.2. Nafaka Hakk,	51
4.3.1.3. Dava Hakk,	52
4.3.2. Kölelerin Sahip Olmad, , Haklar	53
4.3.3. Kölelerin Vazifeleri.....	54
5. SONUÇ	56
6. KAYNAKLAR.....	59
7. ÖZET.....	63
8. SUMMARY.....	64

ÖNSÖZ

Hukukî, iktisadî ve sosyal bakımdan hür insandan farklı, ve a a , statüde kabul edilen kimsenin erkeğine "köle", kadına ise "cariye" denir. Kul, bende, halayık ve esir, kölenin eş anlamlıdır. Kadın köleye ise Türkçede câriye veya odalık denir. Arapçada; erkek köleler için abd, rakık, memlûk, kân, rakabe, vasif ve mülkül-yemîn; kadın köleler için memlûke, vasîfe, câriye, eme ve gurre kelimeleri kullanılır. Farsçada bende ve gulâm köle; kenîz ise câriye anlamındadır. Kölelik durumu; ki iyi uygarlık yönünden yetersiz kalmakta, onun herhangi bir akit yapması veya herhangi bir sorumluluğu üstlenmesine engel olmakta ve ondan mal edinme yetkisini almaktadır. Genel hukuk açısından, kölelere herhangi bir maldan daha fazla değer vermeyen kölelik müessesesinin, İslam dininde de iktisadî bir tarzda yer alıp yirminci yüzyıla gelinceye kadar Müslümanlar arasında tatbik edilmiş olması, bir gerçektir.

Batılı kölelik anlayışı, İslam dünyasındaki kölelik ve cariyelik konusunu ortaya koymak için öncelikle çeşitli medeniyetlerde köleliğin tarihçesini ve nasıl anlaşıldığını uygulamaları, bilmekte fayda vardır. Bu noktadan; Mısır medeniyetinde, Romalılarda, eski Çin ve Hintte Sümer, Akad, Babil ve eski Yunan gibi ilk çağ medeniyetlerinde kölelik anlayışı ve uygulaması, kölelerin hukuki durumu ve kölele tirme sebepleri gibi konular, inceleyip İslamın bu konulardaki yaklaşımını ortaya koymak, dır.

İslamiyet, ekonomik hayatın bütün yönleriyle kölelik sistemine dayandı, ve birçok devletin gücünü bu sisteme istinat etmiş oldu. Bu itibarla kanun koyucunun bu sistemi birden ve tamamıyla yasaklamayı denemesi sosyal hayatın gerçekleriyle örtümezdi. Nitekim İslamın tedrici olması, bu konuyu da zaman içerisinde kendi kendisini yok edecek bir hukuki düzene oturtarak köleliğin insanlık gündeminden tamamen kalkmasını amaçlamıştır. İslam, Batılı kölelik anlayışının aksine bu sistemi devam ettirmek için değil, köle olarak adlandırılan kişilerin de temel insan hak ve hürriyetlerinden olabildiğince fazla yararlanmasını ve birçok farsatta özgürlüklerine kavuşmalarını imkân tanımaktadır.

IV

Ça ,m,z insanlar, için tamam,yla yabanc., bir o kadarda lgi çekici olan köleli e ait bilgi veya haber niteli indeki bir tak,m yaz,lar,n baz, bat,l, yazar ve ressam,lar,n eserlerinden kaynakland, , üphesizdir. Köleli in bir kurum olarak slamøda var olmas., bat,l, kölelik anlay, ,yla bilgilendirilmi insanlar,n slamødaki kölelik hukukunu da bat,l, bir anlay, la de erlendirilmesine yol açm, t,r. Bu durum slamø'n ruhuna tamamen terstir.

Bu çal, mam,zda tarih boyunca büyük medeniyetlerde uygulanan kölelik sistemleri hakk,nda bilgi verip, kad,n kölelerin slam devletlerindeki durumlar, da göz önüne al,narak slam hukuku aç,s,ndan ele al,nm, t,r.

Çal, mam boyunca maddi ve manevi her türlü yard,m, esirgemeyen aileme ve bilhassa dan, man hocam say,n Prof. Dr. Selahattin KIYICI'ya te ekkürü kendime bir borç addediyorum.

Vahide AKTOPRAK

VAN -2007

KISALTMALAR

a.g.e.	Ad, geçen eser
b.	bin (o ul)
ev.	Çeviren
D A	Türkiye Diyânet Vakf, slâm Ansiklopedisi
D B	Diyânet lerini Ba kanlı, ,
H.	Hicrî
H.z.	Hazret-i
M.	Milâdî
M.E.B	Milli E ğitim Bakanlı, , Yay,nlar,
MÖ	Milattan önce
MS	Milattan sonra
ö.	Ölüm tarihi
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
terc.	Tercüme eden, tercümesi
v.b.	ve benzerleri
yay.	Yay,nevi, Yay,nlar,
ty.	Yay,n tarihi yok
yy.	Yay,n yeri yok

1. G R : ARA TIRMANIN TEKNİK ALT YAPISI ve KÖLE VE CAR YE KAVRAMLARI ve KÖLELİ DO URAN SEBEPLER

1.1. Ara tırmanın Amacı ve Önemi

Gerek İslam dünyasında gerekse diğer medeniyetlerde köleler ve kölelik hakkında yazılan kaynaklar yok denecek kadar azdır. Sanki insanlık bu önemli konuyu görmezden gelmiştir. Öyle ki kimi toplumlarda zaman zaman kölelerin sayısı, hür insanların sayısından çok daha fazla olmasına rağmen bu olay, kabullenilmiş ve köleliği vazgeçilmez bir şey olarak içselleştirmiştir. İnsanlar deşilik yöntemlerle yeni köleler edinmekten vazgeçmemişlerdir.

Kölelik bir yandan devletlerin umumi hukuku ile diğer taraftan şahsın hukuku ile bağlantılıdır. Roma hukuku ve diğer hukuklardan farklı olarak köle, İslam hukukunda bir şahıs, rama ehliyeti sınıfıdır.¹

Kölelik konusu hukuki yönüyle de ilama tarihi boyutuyla en tartışılmal konulardandır. Tarihi süreç içerisinde müslüman devletlerin insan unsuruna bakışları farklıdır. Söz konusu farklılık uygulamaya da yansımalarıdır. İslam ve Osmanlı hukukunda kölelik kavramı, sadece savaş esirinin bir boyutu olarak ele alınmıştır. Yapılan me ru bir savaş sonucunda oluşacak ihtimallerden birisi esirliktir.

İslam öncesi dönemin aksine Hazreti Muhammed (11/632) döneminde kölelere ö insan olarak değer verilmiş ve efendileriyle aynı düzeyde yaşamışlardır. Bu durum hemen hemen Ra id Halifeler döneminde de devam etmiştir. Abbasilerin ilk dönemi ise kölelik uygulamaları, açışından bir dönüm noktasıdır. Fetihlerin hemen hemen durduğu bu devirde köle ticareti çok yaygın bir uygulama haline almıştır. Abbasiler (750-258) döneminde Bağdat doğunun en büyük esir pazarı idi. Bu imparatorluğun zayıflamasından istifade eden Türk ve Çerkez köleler Mısırda Memluk Devletini (1250-1517) kurdular.

Ancak burada hemen belirtelim ki Amerika'da söz konusu olan a r i gücüne ve toplu çalı tırmaaya dayalı kölelik, Ortado u müslüman ülkelerinde

¹ Hasan Tahsin Fendo lu, *Tarih ve Osmanlı Hukukunda Kölelik*, Doktora Tezi Diyarbakır, 1993, 35

daha dar bir kullan,m alan,, ev içi hizmeti ekinde görünüyordu.² u bir gerçek ki, kural olarak slam-Osmanl, köleli inin Bat,l, benzerlerinden daha ,l,ml, oldu u ve kölelere daha iyi davran,ld, , konusunda kaynaklar,n ço u birle iyor. Ev köleleri hane halk,n,n bir parças, olarak görülürdü ve sahipleriyle aralar,nda ki içli-d, l,l,k görece fazlayd,. Zengin ailelerin köleleri, ço unlukla yoksul s,n,f,n özgür ki ilerinden daha iyi durumdayd,lar.³ Say,ca da köle miktar, çok büyük boyutlara ula mam, t,. slam dünyas,na ithal edilen köle say,s, sadece Yeni Dünyaøya ithal edilenlerin yakla ,k olarak üçte biri ila yar,s, kadard,r.

1.2. Ara t,rman,n Metodu ve Sistemati i

Tarihe sosyal aç,dan bakabilmek ve sosyal olaylardan sonuç ç,karabilmek gittikçe önemi artan bir anlay, t,r. Kaynaklar,m,z az olmakla birlikte oldukça önemli bilgiler vermektedir. Kaynaklardaki rivayetleri de erlendirdi imizde ve bireysel olaylar, göz önüne ald, ,m,zda ortaya ç,kan malzeme bize söz konusu dönem hakk,nda önemli ipuçlar, verir. Kaynaklarda ki önemli at,flar, takip ederek sonuca ula maya çal, t,k.

slam tarihindeki kölelik uygulamalar,na bakt, ,m,zda uygulamadaki farklı,l,klar, ve beraberinde getirdi i keyfilikleri ve bunlar,n sebeplerini incelemeye çal, t,k. Abbasiler döneminde halifelerin büyük paralar harcayarak çe itli ,rk ve bölgelerden köle ve cariyeler edinmeleri gerçekten çok dikkate de er bir konudur.

Ara t,rman,z medeniyet tarihi ve sosyal tarih alan,na giren bir konu oldu u için tarih kitaplar,na, tarihi bilgi ve belgelere s,kl,kla ba vurduk. Tarihi süreçte din ile kölelik kurumunun ili kisini anlamaya ve belirlemeye çal, t,k. Hukuki aç,dan ve bilhassa slam hukuku aç,s,ndan de erlendirmek esas gayemiz oldu u için Kuranø, Sünnetø, önde gelen mezhep imamlar,n,n görüşüne özellikle geni yer verdik.

Çal, mam,z Giri ve üç bölümden olu maktad,r. Giri ø iki k,s,m olarak tasarlad,k. Birinci k,s,mda çal, mam,z,n konu ve kapsam,; önemi ve gayesi,

² smail Parlat,r, *Tanzimat Hikaye ve Roman,nda Kölelik*, Doçentlik Tezi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Co rafya Fakültesi, Ankara,1982, 2.

³ Toledano, Ehud R, *Osmanl, Köle Ticareti 1840-1890*, Çev. Y. Hakan Erdem, Tarih Vakf, Yurt Yay,nlar,, satanbul, 1994, 1

metodu ve sistemati i alt ba l,klar,n,n yer ald, , teknik alt yap, verilecektir. kinci k,sm,nda ise köle kavram,n,n anlam alan,, slam tarihindeki önemi, köle ve cariye kavramlar, ve köleli i do uran sebepler sunulacakt,r.

kinci bölümde tarih boyunca kölelik etrafl,ca incelenmeye çal, ld,. slam öncesi dönem iki ana ba l,k alt,nda incelendi. Birincisi Semavi olmayan dinlerde kölelik; ikincisi ise Semavi dinlerde kölelik incelendi.

Üçüncü bölümde slam toplumunda kölelik ve kad,n köleler üç ba l,k alt,nda incelendi. Asr-, saadette kölelik, Emevi ve Abbasi dönemlerinde kölelik, Selçuklu ve Osmanl,larda kölelik

Dördüncü bölüm ise slam hukukuna göre kölelik ve kad,n kölelere ayr,ld,. Bu bölümdeki ana ba l,klar; köleli in kayna ,, köleli in sosyal yönü, köleli in ekonomik yönü, slamiyetın köleli e bak, ,, kölenin hukuki statüsü, kölenin hak ve görevleri ve köleli in sona ermesidir

Sonuç bölümünde de tezimizin sonucunda vard, ,m,z sonuçlar, de erlendirdik.

1.3. Köle ve Cariye Kavram,

Köleli in tarihi insanl,k kadar eskidir. Eskiça boyunca yak,n ve Ortado u ile Avrupa ekonomisinin ve sosyal hayat,n,n de i mez bir unsuru olan kölelik müessesesi zamanla geli mi hatta kullan,m alan,n, geni letmi tir. Deniz ticaretinde ki üstünlüklerinden dolayı, bat,l, devletlerce çok benimsenmi ve geli tirilmi tir. Öyle ki köle ticaretini düzenlemek için 1713 y,l,nda deniz ticaretini izne ba layan Assiento⁴ antla mas, yap,lm, t,r.

Kölelik belirli bir ekonomi tipine özgü de ildir. Asya'daki göçebe hayvanc, kabilelerde, Kuzey Amerika'daki avc, K,z,lderili toplumlar,nda, skandinavya'daki denizcilerde görüldü ü gibi yerle ik tar,m toplumlar,nda da görülür. Elde ettikleri fazla ürün sayesinde maddi ve kültürel alanlarda geli me imkân, bulan bu yerle ik tar,m toplumlar,, köleleri yeri doldurulmaz bir üretici güç olarak de erlendirdiler. Bu toplumlar, özellikle Roma mparatorlu u ve

⁴ öAssiento: 16 Mart 1713 de ngiltere ve spanya aras,nda imzalanan, köle ticaretini düzenleyen antla maõ <http://www.1911encyclopedia.org/Asiento>

Amerika Birle ik Devletleri'nin ayrıl,ık, güney eyaletleri, kölelerin esas itibariyle sadece ev faaliyetlerine ve efendilerinin kişisel hizmetlerine baktı, Ortado u, Afrika ve Çin'deki türden köleci toplumlar, tersine, ticari kölelik toplumlar, diye adlandırıldı.⁵

Kölelik eski dünyanın köklü bir kurumuydu. İslam dini doğusunda bu kurumu karıştırdı ve bir takım iyileştirmeler söz konusu olmasına rağmen, bir statü olarak tanıdı. İslam dini, esirlerin toplu öldürülmesini önlemek, köle elde etmek amacıyla savaşlarda gereksiz kan dökülmesinin önüne geçmek ve bazı ekonomik-toplumsal sorunlara yol açmamak gibi nedenlerle köleliliği yasaklamamıştır. Bunun kanıtı, İslam'da kölelerin durumudur. Buna göre, İslam kölelere, özgürlere karşı, yasla eksik de olsa, bazı dinsel ve hukuksal haklar tanıdı, tır. Köle-özgür farkı, olmaksızın tüm Müslümanlar, karde⁶ oldu u ilkesi benimsenmi ş, kölelere kötü davranılmaması,⁷ ya da a r i lerde çalınması, engellenmek istenmi tir.⁸ Köle azat etmek en değerli ibadetlerden sayıldı, saygıde er bir davranış olarak kabul edilmi tir. Öte yandan, bir kölenin kendi bedelini ödeyerek özgür olmak istemesi durumunda, efendisi bu isteği kabul etmeli ve söz konusu bedeli kazanması için kölesine süre tanıdı, r.⁹ Köleleri belirli bir süre kullandıktan sonra azat etmek sevap sayıldı ve azat edilen kölenin çocukları da özgür kabul edilirdi. Köleye verilen özgürlük vaadinden dönülemezdi. Genellikle uyulmamı ş olsa da savaş tutsakları, d, nda insanlar, köleleştirilmesi doğu bulunmamı ş, Müslümanlar, köleleştirilmesi ise kesinlikle yasaklanmı ştı. Kölelerin, savaşta ya da başka şekilde esir alınması, gayrimüslimlerden olması, zorunluydu. Hanefilerde bir köleyi bilerek öldüren, idamla cezalandırıldı,¹⁰ efendisinin kötü muamelede bulunduğu köle, azat edilme hakkına kavuştu. Efendi ile köle arasında yakın bir ilişki olabilir ve bu kölenin

⁵ Kölelik, *Axis 2000 Büyük Ansiklopedi*, Do an Kitapçılık, İstanbul, 1999, 362

⁶ Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdü'l-Latifî-Zebidi, *õSahihi Buhârî Muhtasar, Tecrid-i Sarihõ* terc. Kamil Miras, D B Yayınları, Ankara, 1974, VII, İmân, 22, Müslim, Eyman, 40

⁷ Müsned, II, 25,61

⁸ Zeynü'd-din Ahmed a.g.e.VII, İmân, 22, Müslim, Eyman, 40

⁹ Kasani, Alaaddin Ebu Bekr b. Mesud (587/1191), *Bedaiuõ-Sanaii fi Tertibiõ - erai*, II, daru'd-Kitabiõ-Arabi, Beyrut, ty, 45-159.

¹⁰ eyh Nizamettin, *Ve Bir Heyet, el-Fetevay-i Hindiye*, terc. Mustafa EFE, Akça Yayınları, İstanbul, ty., XIII, 127

özgürle mesinden sonra da devam edebilirdi. Köle efendisinin k,z,y la evlenebilir ya da onun ad,na i leri yürütebilirdi.¹¹

slam'da kölelik kurumu çok farklı gruplar, kapsıyordu. Abbasi devrinde Orta Asya'daki Türk halklar,ndan gelen köleler, burada ordulara katıldı,. Bu uygulama, sonradan da devam etti ve köleler hanedan kurucusu olarak da ortaya çıktı,lar. M,s,r ve Suriye'yi 1250'den 1517'ye kadar yöneten Memluklar, köle olarak toplanıp e itilen ve müslüman olduktan sonra özgürle en bir gruptu. Memluklar, M,s,r'daki hâkim konumlar,n, Osmanlı devrinde de, Kavalalı, Mehmet Ali Pa a (1265/1849) onlar, ortadan kaldır,ncaya kadar devam ettirdiler. Bu tür asker köleler, kölele tirilen di er gruplardan farklıyd, ve bu yüzden onlar, ayrı bir kategoride de erlendirmek gerekiyordu. Nitekim içinde ya ad,klar, toplumlarda, özgürlerden daha fazla yetki ve erk sahibiydiler. Bazı bölgelerde de köleler tar,mda kullanılı,yordu. Bunlar Abbasi devrinde özellikle Irak'ta önem kazanmış,lard,. Kimi zaman IX. yüzyıl da Mezopotamya'da patlayan ve slam tarihinde iz bırakan Zenci ayaklanması,¹² gibi büyük çapta köle ayaklanmalar, da görülmüştür.¹³ Bu devirde gene de köleler genellikle kentlerde ev içi hizmetlerde kullanılı,yordu. Afrika'dan, Kızıldeniz üzerinden ve Nil boyunca getirilen kölelerin çoğu kadındı,.

1.3.1. Köleliğin Doğuran Sebepler

slamiyetin doğumu oldu u yüzyılda köleliğin gelişimine yardım eden kaynaklar çok ve çeşitli idi. Bunlar, kısaca bir kaç maddede toplamak mümkündür:

Bütün çeşitleriyle savaş ; gerek dâhili gerekse harici savaşlarda esirin akıbeti öldürülmek veya köle yapılmaktı. Tüm barbar kavimlerin köle olmak üzere yaratıldıkları,na inanan Yunan ve Roma'dı,lar,n en önemli ve ucuz köle

¹¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve İstılahat, Fıkıhıyye Kamusu*, Bilmen Basın ve Yayınevi, İstanbul, 1992, II, 509.

¹² Zenci İsyanı: A a , Mezopotamya'da zenci kölelerin M.S.869-883 yılları arasında Abbasilere karşı giriştiği isyan. İsyanı katılan toplam köle sayısı, 300.000 civarındaydı ve isyan 15 yıldan fazla sürmüştü. Ölen insan sayısı, bazen tarihçiler 500.000 ile 2,5 milyon olarak tahmin etmektedirler. İsyanın mali ve askeri açıları, Abbasileri parçaladı, güneydeki ticaret ve tarım zengini şehirler bir daha eski ihtişamını kazanamadı, tı. Bu iddet ortamı, Karmatiler ve Smailileri tetikledi. Mustafa Demirci, *Siyah Öfke, Çizgi Kitabevi Yayınları*, İstanbul 2005

¹³ Kölelik, *Axis*, a.g.e., 362

kayna , sava lard,. Köle i gücüne ihtiyaç art,nca insanlar köle yapmak için seferler düzenlemeye ba lad,lar. Böylece insan arz arac, haline geldi. Bu durum insanl,k tarihi boyunca 19. yüzy,la kadar sürdü.

Haydutluk Korsanl,k ve kaç,rma; bu tecavüzlerin kurbanlar,na esir muamelesi yap,l,yor ve kendileri köleli e zorlan,yordu. Özellikle güvensizli in egemen oldu u MÖ ikinci yüzy,lda do u Akdeniz k,y,lar,nda kümelenmi olan korsanlar ticaret gemilerini ya mal,yor ve burada ele geçirdikleri insanlar, da köle pazarlar,nda sat,yorlard,.

Büyük suç i lemek; öldürmek, çalmak ve zina etmek gibi bir tak,m a ,r suçlar,n i lenmesi durumunda suç i leyen kimseyi ma dur ki ilerin menfaatine devlet köleli e mahkûm ediyordu. Cezaland,rma yetkisinin ele geçirilmesiyle, suçlular devletin veya baz, ki ilerin kölesi olmaya ba lad,. Siyasi muhalefet sebebiylede mecburen köle yap,lanlar vard,. Roma da idaml,k suçlar kölelik sebebiydi. Hz. Yusuf döneminde yakalanan h,rs,z,n, mal,n, çald, , kimsenin kölesi haline getirildi i tevrat,n ilgili pasajlar,ndan anla ,lmaktad,r.¹⁴ Borçlunun borcunu ödeyememesi durumunda; alacakl, lehine köleli e mahkûm ediliyordu. Bu Solon'un¹⁵ (MÖ559) Yunan kanunlar,nda da vard,. Bu durumda borçlu köle, ölmekle de borcundan kurtulam,yor kölenin ailesi de alacakl,ya hizmeti sürdürmek zorunda kal,yordu. Bu durum özellikle az geli mi tar,m topluluklar,nda görünüyordu.

Köle olan anne babadan veya köle anneden do an çocuk da köle say,l,rd,. Do an çocuk anne veya babas,n,n efendisine aitti. Buna do umla olu an kölelik denir. Babas, hür bile olsa annesi köle olan çocuk köle oluyordu

Fakirlik; fakir olanlar baz, zorunlu ihtiyaçlar,n, kar ,lamak için, özgürlü ünden feragat ederek belirli bir para kar ,l, ,nda muhtemelen belirli bir süre kendilerini köle olarak satarlard,. Ayn, nedenle koyu peder ahi (ataerkil) aileler yoksulluktan kurtulmak veya evin mali yükünü hafifletmek için de erkek çocuklar,n, köle olarak satarlard,.¹⁶

¹⁴ Kölelik, *slam Asiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakf, yay,nlar,, Ankara,2002, XXVI, 237

¹⁵ ÷Solon: MÖ 640-559 y,llar,nda ya ad, , san,lan Atina'd, kanun yap,c, ve air.ö <http://www.e-classics.com/solon.htm>

¹⁶ Kölelik, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Risale Yay,nlar,, stanbul,II,335-336

Hâkim devlete ödenecek vergiyi ödeyememek; özellikle slam devletlerinde ya ayan Gayr-i Müslim unsurlar ödemekle mükellef olduklar, cizyeyi ödemekten aciz olduklar,nda çocuklar,n, cizye mukabili esir-köle olarak takdim ederlerdi.¹⁷ Cizye slam devletinin müslüman olmayan tebas,ndan (z,mmilerden) al,nan ba vergisidir. Bir yandan Müslümanlar,n üstünlüklerini ve gayr-i Müslimlerin tabi olu lar,n,n sembolize eden, slam devleti taraf,ndan can güvenliklerinin sa lanmas,n,n kar ,l, ,d,r.¹⁸

Bu kaynaklar köle toplumuna her gün binlerce insan kat,yordu. slamiyet köleli i besleyen kaynaklar,n böylesine çok ve kuvvetli oldu u bir zamanda geldi. slam bu kaynaklardan yaln,z sava larda ele geçirilen esirlerin köle yap,lmas,n, ve köle anneden do an çocuklar,n veraset suretiyle köle olmas,n, belli artlara ba layarak kabul etmi tir. Zaman içerisinde de *õ(Sava ta) inkâr edenlerle kar ,la t, ,n,z zaman boyunlar,n, vurun. Nihayet onlara iyice vurup sindirince ba , s,k,ca ba lay,n (esir al,n). Sava sona erince de art,k ya kar ,l,ks,z veya fidiye kar ,l, , sal,verin. Durum u ki, Allah dileydi, onlardan intikam al,rd,. Fakat sizi birbirinizle denemek ister. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onlar,n yapt,klar,n, bo a ç,karmaz.ö*¹⁹ ayeti kerimesine binaen slam devletinin korunmas, için kölelik kayna ,n, bire indirmi tir.²⁰

¹⁷ Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, a.g.e.,335-336

¹⁸ Ahmet Tabako lu, *ktisat ve Din*, Hazırlayan Mustafa Özel, z yayn,c,l,k, stanbul, 1994, 40

¹⁹ *Kurân-, Kerîm*, Diyanet Vakf, Yay,nlar,, Muhammed, 47/ 4

²⁰ Ahmed Akgündüz, *Umumi Hukuk Tarihi Ders Notlar,,* Mimoza Yay, Konya, 1991, 34.

2. TARİH BOYUNCA KÖLELİK

Toplumsal bir kurum olarak kölelik, ilk uygarlıklardan 19. yüzyıla kadar ekonomilerin temeli ve emeğin en yaygın kullanımı biçimiydi. Özellikle Orta Çağın bitimine değin, Batı toplumunun iktisadî ve sosyal açıdan ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Batı dünyasında; feodalizmin tarih sahnesinden çekilerek yerini burjuva ekonomik sistemine bırakmaya başladıkça, o ana kadar kölelik kurumu, emek veriminin düşük ve teknik imkânların son derece kısıtlı olmasıyla, sebebiyle en önemli üretim aracı olmamıştır. Son derece ağır şartlar, haiz olan köle hayatında ancak 19. yüzyıl sonlarından itibaren bir miktar düzelme meydana gelmiştir.

2.1. İslamiyetten Önce Kölelik

İslamın doğuşu ve sonrasında ki olaylar, anlamak ve yorumlamak için İslam öncesi dönemdeki toplum yapısını, kısaca ele almak yerinde olur. Bunun nedeni toplumsal olayların birbirini takip eden ve bölünemeyen bir nitelik arzemesidir.²¹ İslam öncesi dönemde birçok sebeple insanlar köleleştiriliyordu. Roma, Yunan, İran, Hint, Çin v.b. ülkelerde görülen kölelik sebepleri, ülkeden ülkeye değişmekle beraber genellikle benzerdir. İslam öncesi

2.1.1. Semavi Olmayan Dinlerde Kölelik

İslamın kölelik hakkındaki hükümlerinin tam anlamıyla, için İslam öncesi dönemin iyi incelenmesi gerekir. Devrin önemli medeniyetlerinde kölelik müessesesi vardı, ve çok büyük bir öneme sahipti.

2.1.1.1. Eski Mısırda Kölelik

Antik Eski Mısırda köleliğin MÖ IV. binlerde başladığı, söylenebilir. Elleri arkalarında, küçük esir heykelleri, bunun delili sayılabilir.²² Antik Mısırda toplum köle emeline sık sık, ya baskı, ve efendiler kölelerinin üzerinde mutlak haklara sahipti. Bunlar ister kadın ister erkek olsun, kafalarından kazınmış, olmasıyla tanınır. MÖ II. binin ikinci yarısında İranlılar tarafından

²¹ Mehmet Nadir Özdemir, *İslamın İlk Döneminde Kölelik Abbasilerin İlk Yüzyılı*, Gökkuşbuğ Yayınları, İstanbul, 2006, 26

²² V. Diakov, S. Kovalev, *İlk Çağ Tarihi*, Tercüme, Özdemirince, Ankara, 1987, I, 89-90

köle olarak kullanıldılar.²³ Köleliğin yaygın olduğu M, s, r toplumunda üç ana kaynaktan köle olduğu görülmektedir.²⁴

Savaş esirleri: M, s, r kralları veya ordular, savaşlarda elde ederek ülkelerine getirip köleleştirdikleri savaş esirleriydi. Bunlar genellikle Habeşistan, veya Libyalı esirlerdi. Suriye ve Filistin'den de aynı şekilde köle temin ediliyordu. Bunlar devletin kölesi sayılır ve genel işlerde kullanıldıkları,ndan çok kötü muamele edilirdi.²⁵ Sonraki dönemlerde bu iddet biraz daha azalmıştır.²⁶

Köleleştirilen borçlular: M, s, r'da başka ülkelerden gelen esirlerin haricinde bir kısım köleler daha vardı. Bunlar M, s, r'nin yerli halkından, Hür insanlar, köleleştirilmesinden önceki imparatorluğun son dönemlerinden kalan yazılarda geçmektedir. Yerli halktan sadece borçlular, ödeyemeyen veya bir takım aşırı suç işleyenler köleleştirilmelidir.²⁷ Erkekler borçlular, ödemek için kendilerini sattıkları, gibi, kadınlar, ve çocukları, da köle olarak satabiliyorlardı.

Esir ticareti yoluyla M, s, r'ye getirilen köleler: Diğer ülkelerdeki esir pazarlarından satın alınarak getirilen kölelerdi.

Eski M, s, r'da yüksek soylular, s, n, f, n, n d, ,nda, iki ya da üç oğullukla, kadın köleyle sahip olan küçük memurlar ve rahipler de vardı. Orta imparatorluk döneminden itibaren s, r'dan vatandaşları, da köle sahibi olmaya başladıkları, görülmüştür.²⁸

Efendilerine ömürleri boyunca hizmet eden M, s, r'daki kölelerin bir kısmı, sahipleri öldükten sonra öldürülerek onların mezarlarına gömülürlerdi. Kölelerin bu şekilde öldürülmelerinin sebebi, Eski M, s, r inançlarına göre ölümden sonraki hayatta gene dünyada ki efendilerine hizmet etmelerini temin etmektir.²⁹

²³ Axis, a.g.e., 362.

²⁴ Nihat Engin, Osmanlı Devletinde Kölelik, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1998, 9.

²⁵ Nihat Engin, a.g.e., 9.

²⁶ Kölelik, *Ana Britannica Anatomi Atlası*, Ana Yayıncılık, İstanbul, ty, 575.

²⁷ Nihat Engin, a.g.e., 9.

²⁸ V. Diakov, S. Kovalev, a.g.e., I, 144-145.

²⁹ Nihat Engin, a.g.e., 10.

2.1.1.2. Eski Yunan ve Roma'da Kölelik

Yunan ve Roma toplumlarında kölelik büyük ölçüde kabul görmüş bir yapıydı.³⁰ Aksi dü üncede olanlar, mevcutiyetine rağmen dönemin filozofları, hakim anlayışına göre kölelik devlet ve aile gibi temel birer kurumlardan biridir. Aristoteles (Aristo, MÖ 384-322), aile kurumunu da kabul ettiği gibi, kölelik kurumunu da doğal sayar, köleleri canlı üretim aracı olarak kabul eder.³¹ Aristoteles birçok kişi için gerekli ruh yücelticiyi sağlamadığını, kanaatindedir. Bu bakımdan kölelik sadece efendi açısından değil, kendi başına elde edemeyeceği bir yapıdır ama tarzına bu yolla ulaşılan köle için de hayırlı bir şeydir.³²

MÖ V. yüzyılda Yunanistan'da, Attike'deki³³ Laurion³⁴ madencileri bir yana bırakılsa, özellikle kırsal yörelerde kölelerin sayısı, en büyük malikânelerde bile azdır. Bunlar genellikle yüksek nitelikli, sürekli ve pek değişmeyen ekin (üzüm bahçesi, sebze bostanı) işlerinde çalıyorlardı. Ancak MÖ V. yüzyıl sonundan başlayarak ve özellikle IV. yüzyılda kölelerin sayısı hızla arttı ve madenlerde, bayındır işlerinde, sanayi ve hatta tarım üretiminde köle emeği, özgür emekten daha fazla kullanılmaya başlandı. V. yüzyıl sonunda Attike'deki kırsal kölelerin sayısı, 10.000 olarak hesaplanıyor, yani her özgür köylüye bir köle düşüyordu. Kentsel kölelerin sayısı, daha çoktu: Pire'deki azatlı listelerine göre, MÖ 340-320 arasındaki 135 azatlıdan, 123'ü kentsel köleydi ve V. yüzyıl sonu için yapılan tahminler, Attike'de yaklaşık toplam köle sayısı, 150.000-400.000 arasında olduğunu gösteriyordu. Helenistik dönemin özelliği, köleliğin coğrafya yaygınlaşması ve kölelerin büyük mülk sahipleri elinde toplanmasıydı; küçük mülk sahipleri, köle besleyemeyecek kadar yoksuldular.³⁵

Özgür insanlar, askerlik ve girişimcilik dışında çalınan köleleri buluyor, köleler de ev hizmeti ve tarımsal işlerin yanı sıra yöneticilik

³⁰ *Ana Britannica Anatomy Atlas*, a.g.e., 575

³¹ Aytekin, *Kitasatçılar ve İnsanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, S.54-55

³² *İslam Ansiklopedisi*, a.g.e., 237

³³ *Ana Britannica, Genel Kültür Ansiklopedisi*, Ana Yayıncılık, İstanbul, V, 598, Attike, Yunanistan'ın Ortadoğu kesiminde bulunan, MÖ 5. yüzyıla kadar önemini koruyan eski bir kentti

³⁴ Laurion, Eski Yunan kenti Attikede bulunan gümüş, çinko, demir ve kurşun madenlerinin çıkarıldığı, maden ocağı, *Ana Britannica* a.g.e.,

³⁵ Kölelik, *Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 7038

ve kâtiplik gibi görevler üstleniyorlardı. Köleler savaşta ele geçirilme, "barbar" ülkelerden getirme ya da yetiştirme yoluyla ediniliyordu. Roma imparatorluğu'nun son zamanlarında ise kölelerin grup halinde bağlandı, öldürdükleri, topraktan ayrıştırdıkları, satılmaması, biçiminde bir uygulama bağlandı.³⁶

Önceki devirlerde emeğin verimi düşük teknik de ilkel olduğu için kölelerin emeği büyük önem kazandı. Fakirlik sebebiyle kölelenlerin yanı sıra ekin, yalın ve yabancı köle ithali Yunanistan'daki köleliğin kaynakları arasındaydı. Esirlerin çoğunluğu mutfak ve kaba işlerle meşgul olurdu. Her evde en az bir köle bulunur, yedi kölesi olmayan kişi fakir sayılırdı. Zenginlerin genellikle yüzden fazla kölesi olurdu.³⁷

Eski devirde muazzam bir hukuk sistemi geliştirmiş olan Roma'da da köle kullanımı çok erken bağlandı, ancak kölelerin yoğunluğu, MÖ III. yüzyıldan başlayarak, aslında Roma yayılmasıyla açıldı. Her fetihten sonra, yenilen askerler ve yenilen halklar köleleştiriliyorlardı. Bu durum önemli sonuçlar verdi, iktisadi düzeyde köleliğin gücü, küçük mülkiyetin dağılması ve bunun yerini, büyük malikânelerin alması, hızlandırdı. Toplumsal bakımdan, ayaklanma tehlikesi büyüdü.³⁸ Fransız tarihçi Jerome Carcopino (1881-1970), Traianus döneminde, yani M.Ö 100'de Roma'daki kölelerin sayısı, 400.000 olarak tahmin eder.

Fetihlerin durmasıyla köle akımı da yavaşladı. Roma, artkilerleyememekte, daha sıkı korumak zorunda kalmaktaydı. Roma'nın ihtiyamına meydana getiren köleler, artkiverimli ya malar, sağlayan savaşların yokluğu nedeniyle giderek daha zor elde edilir hale gelmekte, bu da köle fiyatlarının yükseltmekteydi.³⁹ Köle emeğinin zaten verimsiz olması bir de fiyatının yükselmesi eklenince, çoğu köle sahibi yeni köle almaktan vazgeçmenin yanı sıra, elindekilerin bir kısmından kurtulmak için onları azat edince, başta Roma olmak üzere birçok kent, bu işsiz güçsüz yeni "özgürler"le dolmuştu. Bunlara bir de, özellikle başkentte olmak üzere kentlerin zaten var olan işsiz güçsüz halkı eklenince, M.S. 1-2. yüzyıllar imparatorluk için çok zor geçmiştir.

³⁶ *Ana Britannica Anatomie Atlas*, 574

³⁷ Nihat Engin, a.g.e., 15.

³⁸ Geni bilgi için bakınız: 1366132 ve 1046100 Sicilya ayaklanmaları; 73 Spartacus ayaklanması.

³⁹ *Büyük Larousse*, a.g.e., 7038

Çe itli sosyal s,n,flara ayr,lm, olan Roma vatanda lar,n,n en alt s,n,f,n, köleler olu turmaktayd,. Roma'da köleler siyasi ve medeni haklara sahip olmad,klar, gibi kanunen tan,nm, aileleri de yoktu.⁴⁰ Roma hukukuna göre insanlar ya hürdürler yahut ta köledirler. Köleler yapt,klar, i lere göre ikiye ayr,l,rlar. ehir köleleri ve Köy köleleri.⁴¹

Roma hukukunda Ius Gentium⁴² göre kölelerin hiçbir de eri yoktu. Ba lang,çta azat edilmeleri de yasaklanm, t,. Daha sonra s,n,rl, baz, imkanlar getirildi. Ancak azat edilen köleler gerek amme hukuku, gerekse hususi hukuk bak,m,ndan hür do anlarla e it say,lm,yordu. Roma hukukunda belirli bir dönem köleler aras,nda evlilik yoktu, bunun yerine serbest cinsel hayat ya amalar,na göz yumuluyordu. Ayr,ca köle efendisinin keyfine ve s,n,rs,z hakimiyetine tabi idi.⁴³

2.1.1.3. Mezopotamya Toplumlar,nda Kölelik

A a , Mezopotamya'n,n çe itli medeniyetlerin be i i olarak nitelendirilmesi üphesiz bo una de ildir. Mezopotamya'n,n en eski köyü ülkenin kuzeyinde bulunmu tur. MÖ V binlerden kalm, bu yerle im merkezine Sümerler⁴⁴ geli i MÖ IV binlerin ba ,d,r.⁴⁴ Sümer yasalar, daha o tarihte köleli in var oldu unu gösterir. Çivi yaz,s,nda köle deyimine tekabül eden Sümer simgesi yabanc, anlam,na gelmekte ve yabanc, bir kökenin söz konusu oldu unu aç,kça ortaya koymaktad,r.⁴⁵ MÖ IV binlerin ikinci yar,s,ndan kalma sanat eserlerinde esir alma resimleri vard,r. Bunlardan anla ,ld, ,na göre, esirler kölele tiriliyor, emeklerinden soylular,n hizmetlerinde ve sulama düzenlerinin yap,m,nda faydalan,l,yordu.⁴⁶

Birinci Babil Krall, ,nda damgalanan, al,nan ve sat,lan köle ta ,n,r bir mal olarak görülüyor ve gerekti inde bir ar,nma töreninden sonra azat

⁴⁰ Nihat Engin, a.g.e., 16.

⁴¹ Andreas B. Schwarz., *Roma Hukuku Dersleri* tercüme, Türkan Rado, stanbul 1965, I, 211

⁴² Ius Gent,um (Kavimler Hukuku) roma ile "yabanc,lar" aras,ndaki ili kileri düzenleyen , bir bak,ma modern uluslararası hukukun ilk örne ini te kil eden , kavimler hukuku manas,na gelen terim.ö

⁴³ slam Ansiklopedisi, a.g.e., 238

⁴⁴ Nihat Engin, a.g.e., 8

⁴⁵ *Axis 2000 Büyük Ansiklopedi*, a.g.e.,362

⁴⁶ V. Diakov, S. Kovalev, a.g.e., I, 89-90.

edilebiliyordu. Babil devletinde insanlar üç sosyal sınıfa ayrılmıştı. Hürler, köleler, ve hürlerle köleler arasında hürlerden düşük, kölelerden yüksek ömür hakkı ad, verilen bir orta sınıf bulunuyordu. Suçlar ve cezalar bu sosyal sınıflara göre farklılık arz ediyordu.⁴⁷

Mezopotamya'da IV. Binyıldan başlayarak görülen köleliğin kapsamına savaş tutsakları, babalar tarafından satılan çocuklar ve kendi kendilerini satan yoksullar giriyorlardı. Savaş tutsakları, ailelerinde çalışıyorlardı.⁴⁸ Babil Kralı Hammurabi'nin (MÖ 1750) MÖ 18. yüzyılda koyduğu yasaların bir kısmında kölelikle ilgiliydi. Buna göre Babil ülkesindeki köleler mal ve mülk sahibi olabilir, iş ve ticaret yapabilir, özgür kadınlarla evlenebilirdi. Azatlık ise kölenin satın alınmasıyla veya evlat edinilmesiyle mümkündü.⁴⁹

Sümer ve Akkad'da kölelerin peder ahi bir yapısı vardı. Kölelerin üretimde ayrı bir yeri yoktu. Hür insanlarla birlikte çalışıp çoğunlukla aynı işi yapıyorlardı. Evlerinde, sulama ebekelerinin yapımında, sebze ve meyve bahçelerinde onları emeklerinden faydalanlıyordu. Kölelerin büyük çoğunluğunun sahibi tapınaklar ve yöneticilerdi, Fakat aynı şekilde bireylerde kölelere sahipti.

Sümerlerde kentlerdeki köleler ulak ve hizmetçi olarak çalışıyor, kullardakilerse büyük gruplar halinde efendilerinin tarla ve madenlerini işliyorlardı.⁵⁰

2.1.1.4. Eski Türklerde Kölelik

Eski Türklerde köleliğin varlığını, Çin kaynaklarından öğreniyoruz. O dönemde Çin'de bir hayli gelişmiş olan bu müesseseye, o ülke ile birçok yönden irtibatlı bulunan Türk kavimlerine de geçmişi; özellikle karlıkların sonucu alınan esirler, köleliğin yerleşmesinde büyük rol oynamıştır.

⁴⁷ Süleyman Akdemir, *Ceza Hukukunda Maddelerin Korunması*, Basılmamış, Doktora Tezi, İstanbul, 1984, 48-49

⁴⁸ *Büyük Larousse*, a.g.e., 7038

⁴⁹ *Axis 2000 Büyük Ansiklopedi*, a.g.e., 362

⁵⁰ *Ana Britannica* a.g.e., 575

MÖ 300'lerde Çin'de, da ,n,k halde bulunan Hunların dev irilerek an-tung'da sat,ımas,, Çin tarihinde ilk köle isyanlar,na sebep olmu tu. Bu isyanlar sonucu hürriyetlerini kazanan Hunlar, Chao sülâlesini kurmu lard,r.

Hunlar'dan ba layarak eski Türklerde köle kullan,ımas, söz konusudur. Han döneminde bunlar, ev köleleri, yani büyük evlerde u ak olarak kullan,lan kimselerdi. Tobalar'da ise kölelerin bir k,sm,n,n üretim alanlar,nda, bir k,sm,n,n ise çoban olarak büyük otlaklarda çal, t,r,ld,klar, ileriye sürülmektedir. MÖ 206 ile M.S. 220 aras, Kora kavimlerinde de kölelerin varl, ,ndan söz edilmektedir.

Eski Türklerde köle kullan,ımas,n,n tespiti için en sa lam kaynak üphesiz yaz,ı, belgelerdir. Bunlar içerisinde eskilik aç,s,ndan ilk s,ray, alan "Orhun yaz,tlar,"nda yer yer "kul", "cariye" sözlerine rastlamaktay,z. Ancak, bunlar,n ifade etti i kavram, geni oldu u gibi, bu ki ilerin sosyal durumu hakk,nda yeterli bilgi verilmemektedir.

Uygurlar döneminde ise, yeni bulunan "köle sat,ı belgeleri"nden, bu müessesenin varl, , daha aç,k ve kesin ortaya ç,kmaktad,r. Bu belgelerden anla,ld, ,na göre, kad,n ve çocuklar, borçlanmadan dolayı, köle durumuna dü ebildikleri gibi, para ve mal kar ,ı, ,nda da sat,labilmektedir. Bu konu ile ilgili 14 Uygurca metin bulunmaktad,r. Bu belgelerden üçü, önceden köle olmayan ki ilerin sonradan köle olarak sat,ımas,; sekizi, köle durumunda olan ki ilerin bir ba kas,na sat,ımas,; biri, kölenin azat edilmesi; bir ba kas,, bir köle ile bir cariye'nin evlenmelerine izin verilmesi; biri de Orta Asya ehirlilerinden köle ve cariye sat,n al,nmas, üzerinedir. Ayr,ca, bir vasiyetnamede de bir a a bey, öteki mallar, ile birlikte iki kölesini de erkek karde ine b,rakmaktad,r.⁵¹

Köleli in eski Türklerdeki varl, , bir de bu konuda kullan,lan kelimelerle ortaya ç,kmaktad,r. Köktürkçe ve Uygurcada, genel anlamda "kul", "ba ka birine tâbi olan kimse, hizmetçi" kar ,ı, ,nda geçmektedir.⁵² Cârîye için de "kün"⁵³ kullan,ld, ,n, görüyoruz. "kün" kelimesi, "di i kul" olarak de erlendirilmi ,⁵⁴ "kul" gibi genel bir anlam kazanmam, t,r; do rudan do ruya "cârîye, kad,n köle"

⁵¹ smail Parlat,r, a.g.e., 5

⁵² Besim Atalay, *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi*, yy., ty., 375

⁵³ Besim Atalay, a.g.e., 399

⁵⁴ Ahmet Cafero lu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlü ü*, T.D.K. Yay,nlar,: 260, stanbul, 1968, 122-185

anlam,na gelmektedir, "karaba " da ayn, anlamdad,r.⁵⁵ Ayr,ca, Uygur metinlerinde geçen "küngüz" kelimesi; câriye kar ,l, ,nda kullan,lm, öte yanda "kul s, er" sözünün de "köleye benzeyen huyu köleye benzeyen adam" diye bir anlam ta ,d, , bilinmektedir.⁵⁶

Uygurlardan sonra Karahanl,lar, Harzem ahlr ve özellikle Selçuklular zaman,nda eskiden beri süregelen kölelik, art,k yava yava yerle ik hayata geçen Türklerde kesin çizgilerle belirmeye ba lam, t,r. Nitekim Harzem ahlr,n kurucusu Anu Tigin, Selçuklu emirlerinden Bilgi Tigin taraf,ndan Gürcistan'da sat,n al,narak sarayda yeti tirilmi ve sonra Harezmi valili ine gönderilmi Garca adl, bir Türk kölesidir. Ötiginö asl,nda köle anlam,na gelen bir kelime iken sonralar, Hakan o ullar,na verilen unvan olmu tur. Ayr,ca, X. yüzy,lda en güzel ve en makbul kölelerin Türk illerinden sat,n al,nanlar oldu unu, Horasan'da Türk köle ve cariyelerin de erlerinin 3000 dinara kadar ç,kt, ,n, o yüzy,l co rafyac,lar,ndan bn Havkal (Ö.M. ~977,988), "Kitâbü Sureti'l-Arz" adl, eserinde söylemektedir.⁵⁷

te bu dönem sosyal hayat,nda daha da artan köleli in varl, ,n,, Türk kültür tarihinin en eski ve önemli belgelerinden olan Divânü Lügati't-Türk'te görebilmekteyiz. Türklerin slâmiyet geçi lerinin ilk yüzy,l,nda yaz,lm, olmas,na ra men Türk ya ay, ,n,n gerek kendi dönemine gerekse geçmi ine ait çok zengin malzeme ta ,yan bu önemli kaynakta, köle için genel olarak "kul" denilmektedir. Ayr,ca, "ti in" sözünün de kul, köle için kullan,ld, , görülür. Ka garl,, rengi gümü gibi olan köleye "kümü tigin", yi it köleye "alp tigin", u urlu köleye "kutlug tigin", güçlü kuvvetli köleye "güç tigin", do an (ça r.) ku u gibi y,rt,c, köleye de "ça r, tigin" denildi ini belirtmektedir.⁵⁸ Ayr,ca, erkek ve di i fark, gözetilmeden kölelere "karaba " ad,n,n verildi i de söz konusudur.

2.1.2. Semavi Dinlerde Kölelik

nsanl, ,n ortak miras,n, büyük ölçüde dinler meydana getirmi tir. Özellikle semavi dinler toplum hayat,nda çok belirleyici bir rol üstlenmi lerdir.

⁵⁵ Besim Atalay, *a.g.e.*, 266

⁵⁶ Besim Atalay, *a.g.e.*, 375

⁵⁷ smail Parlat,r, *a.g.e.*, 7

⁵⁸ Besim Atalay, *a.g.e.*, 593

Yahudilikte kölelik üzerinde pek durulmam, t.r. H,ristiyanl,кта ise ku kusuz kilise köleli i k,namam, t,r.

2.1.2.1. Yahudilikte Kölelik

branicide köle mefhumu övedö kelimesiyle ifade edilir. Ço ulu övedimö olan bu kelimenin çal, mak manas,na gelen öbdö fiilinden türemi tir. Yahudi köleler ve yabanc, köleler olmak üzere iki tür köle vard,r. Tevrat'ta kölelikle ilgili olarak dönemin anlay, ve uygulamas,n, yans,tan baz, pasajlar vard,r.Hz. Nuh'un üç o lundan Ham'ın i ledi i günah sebebiyle o lu Ken'ın Ham'ın karde leri Sam ve Yafes'e kul olarak cezaland,r,ld, ,ndan bahsedilir.⁵⁹ ⁶⁰ *ÖVe e er karde in senin yan,nda fakir dü er ve kendisini köle olarak sana satarsa, onu bir köle gibi çal, t,rmayacaks,n.ö*⁶¹ ayettende anla ,ld, , gibi ki inin borç ve fakirlik sebebiyle kendisini köle olarak satmas, mümkündür. Belli bir zaman hizmet sonras, b,rak,lmalar, Tevrat'ın emridir. Bir Yahudi kölenin alt, y,l hizmetten sonra yedinci y,l serbest b,rak,lmaz, gerekir. *ÖE er brani bir köle sat,n al,rsan, alt, y,l hizmet edecek, ama yedinci y,l meccanen ç,kacakt,r.ö*⁶² Alacakl,lar,n, mal b,rakmadan ölen borçlunun çocuklar,n, köle edinebilmesi,⁶³ bir kimsenin kendi öz k,z,n, satabilmesi bunlar aras,nda say,labilir. Hz. Yûsuf'la ilgili pasajlardan o dönemde yakalanan h,rs,z,n, mal,n, çald, , kimsenin kölesi haline getirildi i anla ,lmaktad,r.⁶⁴

Tevrat'ta, köle azat, ile ilgili bir hüküm yer almam, t,r.⁶⁵ Ancak efendisi taraf,ndan gözü kör edilen veya di i k,r,lan Yahudi olmayan kölenin hürriyetine kavu aca ,ndan söz edilir *öVe e er Bir adam kölesinin yahut cariyesinin gözüne vurur ve onu sakat ederse, gözü yerine onu hür olarak sal,verecektir.ö*⁶⁶ *öVe e er kölesinin yahut cariyesinin di ini dü ürürse, di in yerine onu hür olarak sal,verecektir.ö*⁶⁷

⁵⁹ *Kitab, Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit*, Kitab, Mukaddes irketi, stanbul 2001, Tekvin, 9/20-29.

⁶⁰ slam Ansiklopedisi, a.g.e., 237.

⁶¹ *Kitab, Mukaddes, a.g.e.*, Levililer 25-39, 132.

⁶² *Kitab, Mukaddes, a.g.e.*, M,s,rdan Ç,k, , 21-2, 77.

⁶³ *Kitab, Mukaddes, a.g.e.*, II. Krallar, 4,167.

⁶⁴ *Kitab, Mukaddes, a.g.e.* M,s,rdan Ç,k, , 21626,27, 78, Kuran-, Kerim, Yusuf, 12/70-77.

⁶⁵ slam Ansiklopedisi, a.g.e., 237.

⁶⁶ *Kitab, Mukaddes a.g.e.*, M,s,rdan Ç,k, , 21626, 78.

⁶⁷ *Kitab, Mukaddes, a.g.e.*, M,s,rdan Ç,k, , 21627, 78.

Yahudilerin köleleri sahiplerinin ev halkından olup imtiyaz kullanabilir. Kutsal tatil günleri ile normal tatil günlerini korumadan mesuldürler. Kölelere günah ç,kartt,r,lmal,d,r. E er çok ac, veren yaralar, olursa köleler sal,verilmelidir.

2.1.2.2. H,ristiyanl,kta Kölelik

Özellikle orta ça Avrupaş,nda kölelik çok yayg,nd,. Avrupa, Yunan ve Roma kültürünü miras olarak ald,. Kölelik kurumu Roma mparatorlu unun y,k,l ,ndan sonra Avrupaşda ortaya ç,kan devletler taraf,ndan devam ettirildi. H,ristiyanl,k (ruhban s,n,f,) kölelik kurumuna kar , pasif kalm, t,r. ncil'de de köle azat,ndan söz edilmez. Gerek Katolik kilisesi, gerek di er kiliseler Kiliseler, köleli i tarihi bir olay olarak kabul etmi ler ve H,ristiyanlar,n kendi dinda , köleler edinmesinde bir sak,nca görmemi lerdir.⁶⁸ ncil'de kölelikle ilgili hüküm ve emirler bulunur. Pavlosun Efes halk,na hitaben kaleme ald, , mektupta köleler için öyle denir: *õ saøya itaat etti iniz gibi efendilerinize de itaat edin.*ö Ortaça Avrupaş,nda köleler serflere⁶⁹ dönü türüldü. Bu yeni toplumda köleler ki ilerle de il arazi ile ili kili olmaya ba lad,lar. Ancak Avrupaşdaki H,ristiyan kiliseleri arazi serfleriyle ilgilendiler, kilisenin servetini art,rd,lar, Böylece, Kilise arazi ile birlikte serflerin sahibi olurken feodal sistemin içine de girmi oldu. Ancak H,ristiyanl, ,n zamanla Avrupaşda kölelere daha yumu ak davran,lm, konusunda köle sahipleri üzerinde olumlu etki yapt, , bir gerçektir. Fakat ayn, etki Amerika örne inde görülmez.⁷⁰

Bizans devletinde di er dinlerden olanlar,n H,ristiyan köle kullanmalar, yasakt,. Ayr,ca kilise slam devleti içerisindeki H,ristiyanlara, H,ristiyan kölelerin, H,ristiyan olmayanlara sat,lmalar,n, aforoz tehdidi ile yasaklam, t,r. Bizansl,lar kad,nlar,n tehlikesizce kiliseye gidebilmeleri için papazlar, had,m,la t,rmay, adet haline getirmi lerd. Bu durumdan yararlanan Müslümanlar sava s,ras,nda manast,rlara ak,nlar yaparak had,m,lar, ele geçiriyorlard,. Köle piyasas,nda bir had,m s,radan bir köleden dört kat daha pahal, idi.⁷¹

⁶⁸ slam Ansiklopedisi, a.g.e., 237

⁶⁹ öSerf: Derebeylik düzeninde arazi ile birlikte al,n,p sat,lan toprak i çisi, köleö Türkçe Sözlük, M.E.B., stanbul, 2000, IV, 2497

⁷⁰ slam Ansiklopedisi, a.g.e., 237

⁷¹ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 24

3. SLAM TOPLUMLARINDA KÖLELİK VE KADIN KÖLELERİ

3.1 slam Öncesi Dönem

slam dönemindeki köleliği anlamak için slam öncesi Arap toplumundaki kölelik uygulamaları, kölelik ele alınması gereklidir. Kölelik Araplar, yerle ik hayata geçmeleri ile beraber, çapulculuk ve kabileler arasında savaşlar köleliği yaygınlaştırmıştır.⁷² Ayrıca köleler savaşlarda da kullanılmışlardır.⁷³ Savaşlarda kahramanlık gösteren, önemli işleri başaran köleler efendisinin nesbine dâhil edilebiliyordu.⁷⁴

Arap toplumu, hürler, mevali ve kölelerden oluştu.⁷⁵ Mevali, yani azat edilmiş köleler, köleler ile hürler arasında bir ortamda bulunurdu. Bir kimse köle yahut cariyesini azat ederse, azat edilen şahsın sahibinin mevalisi olur, sahibinin kabilesinin mensubu akrabası sayılır. Mevali köleler gibi alınıp satılmaz, ama tam olarak hür değildir. Evlenme ve miras konularında hür gibi muamele görmezlerdi. Mevali hür bir kız veya kadınla evlenemezdi. Mevalinin diyeti hür kişinin diyetinin yarısıydı. Kızın cezasında da hür kişinin cezasının yarısına çarptırılırdı.⁷⁶ Köleler, hürlerle arasında kesin çizgilerle ayrılmış alt bir sosyal sınıf olarak bulunurdu. Efendinin kölesi üzerindeki mülkiyet hakkı, üçüncü şahıslardan gelecek haksız fiillere karşı, bir güvence sağlasa da efendiye kölesi üzerinde mutlak tasarruf yetkisi veriyordu. Efendinin cariyesini fuhuşa zorlayarak bu yolla para kazanabilmesi bir ahlaki sapkınlık olması yanında bu yetkinin ve kölelerin insan sayılmaması da bir sonucuydu.⁷⁷ Arap toplumunda kadınlar hür kadınlar ve cariyeler olmak üzere iki sınıfa ayrılıyordu. Bu iki kadın sınıfı arasında esaslı farklar mevcuttu. Araplar, yılın belli aylarında kurdukları çarşıları vardı. Bu çarşıları uzaktan ve yakından Arap kabileleri katılırlar, ellerindeki köle ve cariye sahipleri ehirlilere ve köylülerden zengin olanlara satarlardı. Bu pazarlardan biri olan Dümutuğ Cendel pazarı, ahlaksızlıklara konu

⁷² Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 26

⁷³ Daniel Pipes, *Slave Soldiers and Islam*, London, 1981, 164

⁷⁴ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 28

⁷⁵ Abdülkerim Özaydın, *Arap, D A*, İstanbul, 1991, III, 322

⁷⁶ emseddin Günaltay, *slam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara, 1997, 119

⁷⁷ slam Ansiklopedisi, a.g.e., 238

oldu u, Kelb kabilesinin cariyelerini zinaya te vik etti i bildirilmektedir.⁷⁸ slam öncesi Arap toplumunda hür kad,nlar aç,ktan zina edemezdi ama cariyeler aç,ktan zina edebilirlerdi. Bu cariyelere özaniyeö veya ömusafehaö denilirdi.⁷⁹ Arab,n nazar,nda cariyesiyle di i devesi aras,nda hiçbir fark yoktu.⁸⁰

Borcunu ödeyemeyen borçlunun kendisini, geçim s,k,nt,s, içindeki baban,n çocu unu köle olarak satabilmesinin yan,nda Cahiliyeöde köleli in as,l kayna ,n, sava esirleri te kil ediyordu. slam öncesi dönemde Ficar⁸¹ sava lar, olurdu. Evs ve Hazrec kabileleri aras,nda yap,lan bu sava larda çok say,da köle ölmü tü. Bu sava larda ele geçirilen çocuklar ya öldürülüyor yahut da kölele tiriliyordu.⁸² Yine bu dönemde kabileler aras, sava lar,n bir sonucu olarak köle ticareti yap,l,yordu.⁸³ Köle bir anneden do anlar da köle olarak kabul ediliyordu. Esir pazarlar,nda köle anne ile küçük çocu u birbirlerinden ayr,larak sat,labiliyordu.⁸⁴ Köle tacirleri, köleleri am ve Irak çar ,lar,ndan getiriyorlard,., Beyaz köleleri Arap yar,madas,ndan, zenci köleleri do u sahillerinden, Afrikaödan ve özellikle Habe istanödan getiriyorlard,., Kölelerin büyük ço unlu unu Afrikal, siyahiler olu turuyordu. Hz. Peygamberön müezzini Bilal-i Habe i de bunlardan biriydi. Bunun yan, s,ra di er ölkelerden getirilmi kölelere de rastlanmaktayd,., Selman-, Farisi ranl, idi.⁸⁵ Hz. Peygamberön azat etti i kölesi Zeyd b. Harise ise Arap⁸⁶ as,ll, idi kabilesinden kaç,r,larak kölele tirilmi ti.⁸⁷

3.2. Asr-, Saadette Kölelik

slamiyet yukar,da anlatt, ,m,z toplumsal zemin üzerinde do du. Ortaça ,n karakteristiklerinden biri olan köle kar ,s,nda slam dini gerçekçi bir tav,r alm, t,r. Buna göre slam köleli in de il, kölelere insanca

⁷⁸ Muhammed Hamidullah, *slam Peygamberi*, Terc, Salih Tu ., Ankara, 2003, I, 526.

⁷⁹ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 27; emseddin Günaltay, a.g.e., 122,123.

⁸⁰ emseddin Günaltay, a.g.e., 119; Ramazan Alt,nta , *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Konya, 1996, 205.

⁸¹ öFicar: slamdan önce baz, Arap kabileleri aras,nda haram aylarda cereyan eden sava larö Hüseyin Algül, *Ficar*, D. .A., stanbul, 1996, XIII, 52.

⁸² Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 26.

⁸³ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 27.

⁸⁴ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 27.

⁸⁵ Muhammed Hamidullah, a.g.e., I, 414.

⁸⁶ slam Ansiklopedisi, a.g.e., 238, Muhammed Hamidullah, a.g.e., I, 66.

⁸⁷ Selahattin K,y,c,, *slam Hukukunda Örf Ve Adet*, aret Yay,nlar,, stanbul, 1990, 85.

davranış, İmamas, n, n karışım, ndadır. Zira köle konumunda ya amaya bile raz, olacak insanlar toplumda her zaman var olmu tur.⁸⁸

O zamanlarda kölelik cemiyette ekonomik bir zaruret konusu iken köleliğin ilgasından bahsetmek mümkün olamazdır. Bununla beraber kölelik kaynağına, sadece me ru savaşına inhisar ettirmiş, ve tarihte ilk defa kölelere bazı insani haklar ve hürriyetlerine kavuşma imkanları bahsetmiştir.⁸⁹ Ayrıca köleyi aile üyeleri gibi tutmak, yeme ve giymede kendilerine emretmek, efendilerine emredilmiştir.⁹⁰

İslam dininin kölelerin de insan olduklarını vurgulaması, efendilerinin zulmünden bunanan köleleri İslam'a yöneltmiştir.⁹¹ Örneğin Bilal b. Rabah, İslamın ilk dönemlerinde müslüman olanlardandır. Bilal dininden döndürmek için Ömer'e kence yaptılar, Hz.Ebubekir Ömer'i satın alıp azat etmiştir. Aynı durum Amir b. Führeyre için de söz konusudur. O da Hz.Ebubekir tarafından satın alınıp azat edilmiştir. Ammar b. Yasir de kölelerdendir. Mekke'de dininden dönmeye için kendisine kence yapıldı.⁹²

Köleliğin kaynaklarından biri olan savaşlardan sonra bile Hz. Muhammed esirlerin köleleştirilmelerini de ilazat edilmelerini tevik etmiştir. Bedir harbinden sonra Hz. Peygamber esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasına karar verdi. Okuma yazma bilen esirlerden her birinin on müslüman çocuğuna fidyeleri bedeli olarak okuma ve yazma öğretilmesini istendi. Fidyeye ödeyemeyen esirler Müslümanlarla savaşmayacaklarına dair söz alarak serbest bırakıldı.⁹³ Hz. Peygamber, Beni Mustalık gazvesinde ise ele geçirilen esirlerden payandüen Cüveyyriye'yi azat etti ve kendisine nikahladı.⁹⁴ Mehir olarak da Mustalık oğullarından köle olan herkesin azat edilmesini emretti. Taif seferinde de Hz. Peygamber esirleri köleleştirmedi, azat etti.⁹⁵ Hz. Muhammed gazvelerde ele

⁸⁸ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 29.

⁸⁹ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 173.

⁹⁰ Hayrettin Karaman, a.g.e. I, 46.

⁹¹ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 30.

⁹² Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 30.

⁹³ Muhammed Hamidullah, *Hazreti Peygamberin Savaşları*, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul, 44.

⁹⁴ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Terc, Salih Tuğra, Ankara, 2003, II, 773.

⁹⁵ Muhammed Hamidullah, a.g.e., I, 502.

geçen esirleri fidye karşılığında veya doğrudan serbest bırakarak kölelik tirmenin önüne bizzat geçmiştir.⁹⁶

Hız. Peygamber kölelikten gelen insanlara çeşitli seriyeye ve savaşlarda komutanlık görevi vermek suretiyle onlara gereken desteği vermiştir. Bu konuda en güzel örnek Zeyd b. Harise'dir.⁹⁷

Diğer taraftan fidye veremeyen ve hizmet karşılığında azat olma anlamı yapamayan kölelerin satılmaları, veya çeşitli hizmetlerde, hizmetçi, hamal, çoban vb. işlerde çalıştırılmaları söz konusuydu.⁹⁸

Bu dönemde Arap ailesinde cariye de yer alır.⁹⁹ İslamın ilk dönemlerinde hemen hemen bütün müslüman kadınlar, müslüman olmayan ve evin bütün işlerini gören cariyeleri vardır. Öte yandan arakçılık ve çobanlık yapan cariyelerin varlığından da söz edilir.¹⁰⁰

Yukarıda; slâmın kölelik hakkında yerine getirilmesi güç olan bir takım şartlar getirdiğinden bahsetmiştik. Bahsedilen bu şartlar, sahip konumunda olan kişinin kölesine karşı olan davranışları kapsamaktadır. slâmiyet bütün insanları eşit kabul ettiğinden, esirin sahibi onun mâliki değil koruyucusudur. Her türlü eziyet hakkına riayet etmekle sorumludur. Kölesini kendi çocuklarından farklı tutamaz. Nası ki çocukları karşı, dinî yönden caiz olan şartlarda iddet kullanıyorsa, aynı durum kölesi için de geçerlidir. *Ö Kim kölesine tokat atar veya döverse bunun kefareti onu azat etmesidir.*¹⁰¹ Köle, efendisi ile bir kitabet akdi (belirlenen bir miktar çalışarak ödemesi şartıyla hür olması, sağlayan anlamadığı, bu anlamaya varan kişiye mükâteb denir. Bir çok alim kölenin mukatebe talebine efendisinin itiraz hakkı olmadığını, düğününde) yapabilir. Sahibinden çocuğu olan köle *Ö Kimin cariyesi kendisinden bir çocuk doğurmuşsa o cariye (ümmü veled olur) ve kendisinin vefatından sonra hür olur.*¹⁰² Hadis-i erifiğnden de anlaşılacağı üzere sahibinin vefatıyla hür duruma gelir. Köle ve

⁹⁶ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 32.

⁹⁷ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 33.

⁹⁸ Cengiz Kallek, *Asr-ı Saadette Yönetim-Piyasası Kiisi*, İstanbul, 1997 134.

⁹⁹ M. Akif Aydın, *Aile*, D. .A., İstanbul, 1989, II, 199 .

¹⁰⁰ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 33.

¹⁰¹ Müsned, II, 25,61.

¹⁰² Hittî, I, 371.

câriye evlenebilir. Köle bir cinayet i lerse efendisi onun âk,lesi olur, bedelini verir; ancak köleyi terk ederse bu sorumluluktan kurtulabilir.¹⁰³

S,n,rland,rma ve zorla t,rmalar,n yan, s,ra slâm; sahip durumunda olanlar, kölelerini azat etmeye te vik edecek bir tak,m tavsiyeler içermektedir. slam peygamberi Hazreti Muhammed'den aktar,lan; *õKöleleriniz karde lerinizdir. Allah onlar, sizin ellerinizin alt,na (emaneten) koymu tur. Öyleyse kimim elinin alt,nda karde i varsa, ona, yedi inden yedirsin giydi inden giydirsin, yapamayaca , i i buyurmas,n, buyurdu u takdirde yard,m etsinõ*¹⁰⁴, burada yedi inden yedirsin giydi inden giydirsin emri vecibe de il istihbab ifade eder. Efendiye vacip olan kölenin yiyecek ve giyece ini ma'rif üzere temindir. Maruf bölgenin ah,slar,n adetlerine durumlar,na uygun olarak demektir. Efendisi zühd veya cimrilik sebebiyle emsalinden daha dü ük bir seviye ile yetiniyorsa kölesini buna zorlamas, helal olmaz. *õSizden kimse kölem cariyem demesin. Bilakis o lum, k,z,m, yavrum desinõ*¹⁰⁵; Kölelere kötü muamele etmek yasaklanm, , müsle yap,lan köleyi bizzat kendisi azat etmi tir. Müsle i kence manas,na gelir. Hakaret ve eziyet etmek maksad,yla burun kulak kesmek göz oymak gibi davran, lara müsle denir. Hür kimsenin köleye yapt, , bu çe it i kenceler sebebiyle k,sas¹⁰⁶ yap,l,p yap,lamayaca , ihtilafl, konulardand,r. Umumiyetle õhür köle ile k,sas edilmezõ hükmü benimsenmi tir. Bu çe it davran, lar, önlemek için Resulullah i kence mukabili azat etme cezas, uygulam, t,r.¹⁰⁷

Yukar,da bahsedilen hadisler, slâmiyet'ın kölelik kurumuna olan bak, ,n, özetlemesi bak,m,ndan oldukça çarp,c,d,r. Hazreti Muhammed kölelik hakk,ndaki sözlerinin yan, s,ra, kölesi Zeyd b. Harise'yi (8/629) serbest b,rakarak, eylemsel aç,dan da ümmetine örnek te kil etmi ; onlar, bu yönde davranmaya te vik etmi tir.

¹⁰³ El-Feteva el-Hindiyye,a.g.e., V, 54-65.

¹⁰⁴ Zeynü'd-din Ahmed a.g.e., VII, İmân, 22, Müslim, Eyman, 40.

¹⁰⁵ Muslim, Elfaz, 3.

¹⁰⁶ õK,sas: Kasten adam öldürme ve müessir fiil suçlar,nda suçlunun i ledi i fiile denk bir ceza ile cezaland,r,lmas,õ amil Da c., K,sas, D. .A., Ankara, 2002, XXV, 488-495.

¹⁰⁷ brahim Canan, *Kütübü Sitte Hadis Ansiklopedisi*, Akça Yay,nlar,, stanbul, ty, XVII, 319.

Bu yolla kölenin de bir insan oldu u bilincine ula t,r,lan toplum, ikinci a amada sava ta esir edilen ki ilerin hürriyetlerine kavu malar,n, sa layacak çe itli te vik yöntemleri geli tirmi tir. Köle azat etme en hay,rl, amelardan biri say,lm, t,r. Kölelere okuma yazma ö retilmesi te vik edilmi tir. Mekteplerde mualimlerin hür köle ayr,m, yapmamas, emredilmi tir. Her f,rsatta kölelere hürriyetlerine kavu ma f,rsatlar, ortaya konmu tur. Kefaret gerektiren bir çok cezada ilk ,k köle azat etmektir. Yemin, z,har, katl, oruç gibi. Örne in; yeminini bozan, yanl, l,kla adam öldüren veya büyük sevap kazanmak isteyen ki ilerin köle azat etmeleri tavsiye edilmi tir.

Özetle; esir edilen ki iye düzgün bir ekilde davran,l,r; yanl, lar,, önyarg,lar, gösterilir, slâmi gerçekler ö retilir (teorik ve pratik) ve sonra da kolayl,kla bulunabilecek bir sebebe dayanarak ki i serbest b,rak,l,rd,.

Zaten zaman içerisinde dünya genelindeki artlar de i meye ba lam, ve sava esirlerinin statüleri milletleraras, anla malarla teminat alt,na al,n,r hale gelmi tir. Meydana gelen herhangi bir sava neticesinde esir de i imi yap,lmas, yerine, esirlerin ülkelerine serbestçe dönebilmelerine imkân sa lanm, t,r. Bu sebeple slâm hukukundaki yegâne kölelik yolu olan sava esirli i de ortadan kalkm, ve slam eriatinin tarifine uygun bir esâret kalmam, t,r.

3.3. Emevi ve Abbasi Dönemlerinde Kölelik

Emeviler döneminin konumuz aç,s,ndan en önemli noktas, ömevalö kavram,d,r. Esasen bu kavram Hazreti Ömer (24/644) zaman,nda ekillenmeye ba lam, t,r. Emeviler zaman,na gelindi inde mevali kavram, art,k toplumsal bir olgu haline çoktan gelmi tir.¹⁰⁸

Emeviler döneminin sonlar,na do ru art,k halifelerin annelerinin öümmü veledö olduklar,na ahit oluyoruz. Örne in Emevi halifesi Hi am b. Abdülmelik'in (126/743) annesi ümmü veled idi.¹⁰⁹

Sosyal hayatta toplumun taban,nda köleler bulunuyordu. Emeviler döneminde fetihler sonucunda elde edilen cariyelerle evlilik yayg,nd,. Cariye

¹⁰⁸ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 32.

¹⁰⁹ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 37.

sahibi olan isterse onla evlenir, isterse satar, isterse de ba ka bir ey kar ,l, ,nda de i tirirdi. Ya da onu azat eder mevlas, olurdu. O kad,n art,k kendisi taraf,ndan ne köle olarak sat,labilir ne de hediye edilebilirdi.¹¹⁰ Emeviler de Arap olan, Arap olmayanla yan yana yürürse, namaz k,larsa bunu Allahça kar , bir alçakgönüllülük göstermi olmak için yapard,. Araplar bir yerde yeme e oturursa, mevali onlarla oturmaz ayakta dururdu. Mevalinin Araplar gibi asillik unvanlar, kullanmalar, yasakt,.¹¹¹ Onlara göre Arap soylu olmayan insanlar hakikaten de ilse bile hükmen köledirler.¹¹²

Abbasiler Emevilerden çok farklı, bir siyaset takip ederek bütün müslüman unsurlar e it tutmu lar, Arap olmayanlara önem vermi ler ve devlet kat,nda itibar etmi lerdir. Bunun sonucu olarak slam dinine girmi olan çe itli unsurlar devleti yönetmeye ba lam, t,r. Fakat bu durum zaman içerisinde Araplar,n aleyhine sonuçlanm , , Arap unsurunun siyasi gücü önemli ölçüde azalm, t,r.¹¹³

Abbasilerde Arap olmayan kad,nlarla evlilik çok yayg,nla m, t,. Bu dönemde halifelerin annelerinin büyük ço unlu u öümmü veledö idi.¹¹⁴ Siyasi hayatta da en belirgin özellik Abbasi halifelerinin Araplardan çok Arap olmayanlara güvenmeleri ve Araplar, yönetimden uzakla t,rmalar,d,r. Abbasilerde kölelere en üst düzey görevler verilmi tir. Vezirlik, hacıplık, Berid görevlileri, valilik ve bir tak,m memuriyetler (haraç görevlisi, kâtipler, amiller, divan görevlisi, e itim görevlisi, özel görevliler) bunlardan baz,lar,d,r.¹¹⁵

Abbasiler kölelerin azat edilmesine büyük önem vermi lerdir. bn Tiktaka, Muçtas,møn O luna kendisi öldükten sonra kölelerini azat etmesi vasiyetini rivayet etmektedir.

¹¹⁰ Ali Aksu, *Emeviler Döneminde Kad,n,n Durumu*, CÜ FD, Say, I, Sivas 2001, C.V. 274-275.

¹¹¹ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 41.

¹¹² Hamza Aktan, *Hazreti Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu Ve nsan Özgürlü üne Kurçani Yakla ,m*, Atatürk Üniversitesi FD, Erzurum 2001, XVI, 59-79.

¹¹³ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 45.

¹¹⁴ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 45.

¹¹⁵ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 45.

3.4. Selçuklu ve Osmanlılarda Kölelik

İslamiyetin Türkler tarafından kabul edilmesi ve giderek İslam devlet hükümlerinin sosyal hayata yansımaları, köle kullanımına yeni değerler kazandırmıştır.

Selçuklular döneminde kuzey-güney transit ticaretinde, Karadeniz ve Rusya arasındaki bölgelerinden getirilen mallar arasında kürk ve köle özel bir yer tutuyordu. Çünkü bunlar Anadolu'da olduğu kadar Ortadoğuda da İslam ülkelerinde de aranan ticaret mallarıydı. Bu dönemde Sivas önemli bir köle ticaret merkezi oldu.¹¹⁶

Selçuklu İmparatorluğu döneminde sultanların hizmetinde özel olarak yetiştirilmiş köleler bulunmaktaydı. Bu kölelerin en önde gelen görevleri "hâciblik"ti.¹¹⁷ Öte yanda Selçuklular, devlet hizmetinde ve orduda kullanılmak üzere Türkmenlere büyük değer ve önem veriyorlardı. Her ne kadar Türkmenler, devlete büyük sadakat ve güçlükler yaratmış olsalar da onlar arasında seçilen binlerce genç, "gulâm" (kölelik) sistemine göre yetiştirilmiş, bu yetiştirilmiş gençler, sultanların hizmetlerinde bulunmuşlar, devlete gönülden bağlanmışlardı.¹¹⁸ Orduda ise bu savaşçı çocuklar, özellikle Samanlular döneminde, belirli esaslar doğrultusunda eğitilmişler ve "hassakâtlar"nda görev almışlardı.¹¹⁹ Özel olarak devirilen ve yetiştirilen bu kölelerin savaşlardaki başarıları, da oldukça dikkat çekicidir. Söz gelimi, Malazgirt Savaşı'nda Bizans İmparatorunu esir alan bir köledir. Nitekim bu köleyi Alp Aslan (465/1072) taltif etmiştir.¹²⁰

Bu dönemde cariyelere verilen değer ise onları sarayda da bulunmalarından anlıyoruz. Üstelik sultanlar tarafından birçok cariyein bağışlanması hediye olarak verildiği de görülmektedir.¹²¹

Selçuklularda Türk esirlerin kullanılması, da bir de iktisadi anlayışın, Türk köleleri, başka milletlerden olan esirlerin yaptıkları işleri, ev süpürmek, hayvanlara

¹¹⁶ İbrahim Kafetoğlu, *Türkiye Öyküsü*, İstanbul, 1990.

¹¹⁷ M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Ankara, 1954, 45.

¹¹⁸ M. Altay Köymen, a.g.e., 164.

¹¹⁹ M. Altay Köymen, a.g.e., 15.

¹²⁰ İsmail Parlat, a.g.e. 11.

¹²¹ İsmail Parlat, a.g.e., *Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri ve İctimai Müesseselere Bakarak*, Ankara, 1948, 293.

bakmak v.b. i lerde kullan,lmazlard,. Onlar, daha çok e itilirler ve yeti tirilirlerdi. Hatta birçok Türk köle, devlet görevinde ve orduda önemli mevkilere kadar yükselmişlerdi.

Selçuklulardan sonra Osmanlı, devletin kurulması, ve imparatorluğunun gelişmesi ile kölelik müessesesi, daha da gelişti, din ve devletin sağladığı tolerans ile sosyal hayatta önemli bir yer etmiştir.

Osmanlıların kuruluşundan sonra devlet, genişleme politikası, gereği, hem Anadolu'ya hem de Rumeli'ye akınlar düzenlemeye başladı. Bu akınlar sonucu elde edilen başarılar, birçok savaş ganimetleri yanında sayısız esirlerin de ele geçmesini sağladı. Bu esirler, genellikle devlet ve saray hizmetinde görev alırken cariyelerin de sayısı gün geçtikçe arttı. Osmanlıların ilk başlı başına Bursa'da, ikinci başlı başına Edirne'de, savaşlar sonrasında elde edilen esirlerin satıldığı, "esir pazarları" vardı.¹²²

Osmanlı devletinde kölelerin saray hizmetinde kullanılması, ve özellikle cariyelerin saraya girmesi Orhan Bey zamanından başlayarak gittikçe arttı.¹²³

İslâmiyet'ten önceki Türk devletlerinde savaş esirlerinin evlerde uşak, hizmetçi, içi ve çoban olarak çalıştırıldığına dair bilgiler mevcuttur.¹²⁴ Kölelik kurumunun mevcudiyetiyle birlikte, müslüman Türklerde Batı toplumlarına benzer şekilde ayrılmış, dayalı bir toplum yapılarından söz etmek mümkün değildir. Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu sultanlarının hizmetinde özel olarak yetiştirilmiş köleler bulunurdu. Bu Türk devletlerinde ve özellikle Selçuklularda ordunun önemli bir kısmının kökenleri Abbâsîlere uzanan gulâmlar teşkil ederdi. Genellikle fethedilen yerlerden, bazen de ülke içinden sağlanan gulâmların bir başlı başına kaynağı, köle ticaretiydi. Sahipleri tarafından yetiştirilen bu gulâmlar çeşitli devlet hizmetlerinde istihdam edilirdi. Büyük Selçukluların ardından Anadolu Selçuklularında, kendileri köle olup hükümdarlık yapan yükselen Memlükler'de esirlikten köle statüsüne geçmiş askerlerin kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu Selçuklularında kapıkulu askerinin kaynağı, savaş esiri veya Rum, Rus, Gürcü gibi milletlerden satın alınan kölelerdi. Bunların içinde saraya alınanlar arasında

¹²² . Hakk, Konyalı, *Cariyeler Ve Esir Pazarı*, Tarih Dünyası, C.I, 2.

¹²³ Çatay Uluçay, *Harem II, Ankara, 1978, 11.*

¹²⁴ İslam Ansiklopedisi, a.g.e., 241.

Mübârizüddin Ertoku¹²⁵ (633/1235), Celâleddin Karatay, Emîr emseddin Haso uz, Seyfeddin Torumtay gibi de erli devlet adamlar, yeti mi tir.¹²⁶ Kölelik devamlı, arz eden bir nitelik ta ,m,yordu. Azat edilip hürriyetine kavu arak devlet kademelerinde görev alabilirdi. En önemlisi; köylüler hür olup, Avrupa'da feodalizm ça lar,nda hüküm süren sisteme benzer bir serflik (topra a ba l, kölelik) düzeni kendisine Osmanl, topraklar,nda kesinlikle yer bulamam, t,r.

3.4.1. Osmanl,da Köleli in Geli imi

Osmanl, Devleti'nin kurucusu Osman Bey (727/1326) dönemine bakt, ,m,zda, gerek saray hizmetlerinde gerekse orduda köle kullan,m,n,n pek de yayg,n olmad, , görülmektedir. Kölelerin saraya hizmetli olarak istihdam edilmeleri ve özellikle cariyelerin saray,n devaml, üyeleri haline gelmelerinin ba lang,ç noktas, olarak Orhan Bey dönemi kabul edilebilir.¹²⁷

Osmanl, Devleti kölelik sistemini Ortado u slam devletlerinden alarak, zaman içerisinde kendi toplum ve devlet hayat,na adapte etmi ve bütünle mi tir. Köleler ba ta saray olmak üzere, devlet ve ordu hizmetinde yo un olarak kullan,lm, t,r. Osmanl, saray,nda harem ayrı bir kurum olarak ortaya ç,kmas, II. Mehmet (Fatih) (886/1481) dönemine rastlar. Harem, cariyelik sisteminin kurulup geli mesinde ve ra bet görmesinde en büyük etken olmu tur.¹²⁸ Cariyelik kurumuyla birlikte Osmanl, padi ahlr, Türk k,zlar,yla evlenme gelene ini terk ederek daha ziyade cariyelerle evlenme yoluna gitmi lerdir. Kanunî Sultan Süleyman'ın (974/1566) Hürrem Sultan ile evlenmesiyle ba layan cariyelerle evlenme gelene i, II. Osman (Genç) (1032/1622) taraf,ndan kald,r,lmaya çal, ,lm, sa da, trajik sonu Genç Osman'ın bu gelene i geri getirmesini engelleme ve halefleri cariyelerle evlenmeye devam etmi lerdir.

lk ad,m,lar,n, saray içerisinde atm, olan kölelik sistemi, orduda da i letiliyordu. Selçuklu Devleti döneminde görülen gulam¹²⁹ sistemi, 1362'de

¹²⁵ Mübârizüddin Ertoku : Anadolu Selçuklular,ın, n önde gelen kumandan ve devlet adamlar,ndanö Ayd,n Taneri, Ertoku Mübârizüddin, D. .A. stanbul, 1995, XI, 312.

¹²⁶ slam Ansiklopedisi, a.g.e., 241.

¹²⁷ smail Parlat,r, *Türk Sosyal Hayat,nda Kölelik*, T.T.K. Bas,mevi,Ankara,1984, 814-815.

¹²⁸ smail Parlat,r, a.g.e., 815.

¹²⁹ öGulam: Eski slam devletlerinde orduda, idarede ve sarayda çal, t,r,lm, köle ve esirler.ö Mustafa Zeki Terzi, Erdo an Merçil, Abdulkadir Özcan, *Gulam*, D. .A., stanbul, 1998 XIV, 178.

kabul edilen Pençik Kanunu neticesinde Osmanl, Devletiñde õAcemi O lanlarõ ad, alt,nda vücut bulmu tur.¹³⁰ Fetihlerde ele geçirilen esirlerin bir bölümü acemi te kilat,na al,n,p ordu için yeti tirilirken, di er bir bölüm de devlet hizmetinde görev almalar, amac,yla e itilmek üzere saraya gönderiliyorlard,. Saraya ayr,lanlar; Edirne Saray,, Galata Saray, ve At Meydan,õndaki brahim Pa a Saray,õnda e itiliyorlard,. Bosnal, Müslümanlar ise do rudan saray hizmetine al,n,yorlard,.

Devlet hizmetinde kullan,lan kölelerin yan, s,ra; konak, kö k ve çevrelerinde de kölelik görülmekteydi. Halk,n daha alt tabakalar,na inildi inde ise köleli in pek de ra bet görmedi ine ahit olmaktay,z. Genel slâm ahlâk,na uygun olarak, efendilerin kölelerine iyi muamele etmeleri gerekmekteydi. Efendiler kölelerine genelde birer anaõbaba gibi davran,r, onlar,n her türlü ihtiyaç,yla ilgilenir ve iyi yeti meleri için ellerinden geleni yaparlard,.¹³¹ Kö k ó konak çevrelerinde, kad,n köle olan cariyeler odal,k olarak al,n,rken, erkek köleler daha ziyade fizikî güç gerektiren ayak i lerinde çal, t,r,l,rlard,.

slâm d, , olan toplumlar,n aksine, Osmanl, Devletiñe slâmiyetõten geçen Azatlık kurumu sayesinde köleler özgürlüklerine kavu abiliyorlard,. Burada üç ana yöntem bulunmaktad,r. Birincisi, efendisi köleye õben öldükten sonra hürsünõ derse; ikincisi, efendisi köleye daha sa l, ,ndayken õbundan sonra hürsünõ derse; üçüncü ve son olarak da kölenin efendisiyle anla mas, neticesinde bir bedel ödemesi sonucunda hürriyetine kavu abiliyordu. Bunlar,n d, ,nda efendisi cariyesiyle evlenerek veya onu ba ka hür birisiyle evlendirerek hürriyetine kavu mas,n, sa layabiliyordu.

Yine slâm d, , toplumlarda görülen kölelik sistemine göre en temel farklardan birisi de köleli in süreklilik arz etmemesidir. Osmanl, Devletiñde de köleli in belli bir süresi vard,. Yaz,l, bir kurala dayanmamas,na ra men õrfe göre belirlenen süreler sonunda köleler hür hale geliyorlard,. Sarayda ve toplumsal hayatta beyaz köleler dokuz, siyah köleler ise yedi y,ll,k çal, malar,n,n sonucunda

¹³⁰ smail Parlat,r,Tanzimat Edebiyat,nda Kölelik,T.T.K. Bas,mevi,Ankara,1987,s.11.

¹³¹ smail Parlat,r,a.g.e.,14.

azatlık kâ ,d, almaya hak kazanıyorlardı.¹³² Siyah kölelere gösterilen bu iltimas gerçekten de kayda değerdir.

3.4.1.1. Köle Kaynağı ,

3.4.1.1.1. Savaş Esirleri

Osmanlı Devleti'nde kölenin kaynağı, ticaret yoluyla elde edilen köleler ile büyük ölçüde savaş esirleriydi. Savaş esirlerini köle haline getirme ilk olarak Orhan Bey döneminde başlamış, t. Özellikle Orhan Bey döneminin sonlarına doğru bu yöndeki gelişme daha belirgindir. Onun öncesinde Osman Bey döneminde ise savaş esirleri öldürülür, fidye karşılığında serbest bırakılır veya hür insanlara verilen ücretin yarısını tarlalarda çalıştırılırlardı. Esirler; kadın, erkek, güzel, çirkin, yaşlı, genç v.b. kategorilere göre sınıflandırıldı. Her bir esirden sonra diğeri ganimetlerle birlikte belli hisseye ayrılır ve devlet payı olarak belli bir alandan sonra geriye kalan belli dördü savaş aidiyet edenlerin arasında pay edilirdi.¹³³ Ancak Osmanlı Devleti'nde, devlete ait kölelerin kaynağı, bu belli bir birlik kesime dayanmıyordu. Savaş köle ihtiyacı, ortaya çıkıyor ve devlet böyle durumlarda özel şahıslardan ihtiyacı nispetinde köle satın alır ya da kiralardı. Akademi, savaş esnasında yaptıkları harekâtlar, esir elde etmenin bir başlıca yoluyla. Güz aylarında devletin gösterdiği hedeflere yapılan akınlar neticesinde elde edilen esirler, satılmak üzere esir pazarlarına gönderilirdi. Bazı yeniçeriler bu işi bir geçim aracı haline getirmişlerdi. Kalelerde görevli olan yeniçeriler, bey ve hanlıklarla anlaşarak esir toplarlardı. Bu durum, 1699 Karlofça ve 1700 İstanbul anlaşmalarıyla yasaklanmış, t.r.

3.4.1.1.2. Köle Ticareti

Osmanlı Devleti'ndeki bir diğeri köle kaynağı, köle ticaretiydi. Ticaret yoluyla gerçekleştirilen kölelik sistemi de kendi içinde üç farklı noktaya dayanmaktadı: Kaçırma, hediye etme ve bizzat ailelerin satılmasıyla köleleştirme.

Kişilerin kaçırma yoluyla kölelik sistemine sokulması, hukuken yasak olmasına rağmen, insanlar çeşitli yollarla kaçırılarak esir pazarlarına satılırlardı.

¹³² Smail Parlat, r.a.g.e., 17.

¹³³ Nihat Engin, *Osmanlı Devletinde Kölelik*, İstanbul, 1998, s.69.

Ölüm cezası, dahi bu durumun önüne geçememi, kaçırma yöntemi uzun dönemler boyunca devam etmiştir. Kölelik sistemini kaçırma yöntemi dâhilinde besleyen başlıca üç bölge bulunuyordu: 1) Orta ve Doğu Avrupa (Macaristan, Eflak, Boğdan, Rusya, Polonya ve Ukrayna), 2) Kafkasya, 3) Afrika

Kaçırma yönteminde deniz korsanları da büyük pay buluyordu.¹³⁴ Bu konuda çok çetireli, ilginç örneklerle karşılaşmaktadırlar. Doğu Anadolu'da Ermeni köylerine baskınlar düzenleyen Kürtler, aldıkları bu esirleri daha sonra özezidî olarak satmaktaydılar. Bunun yanı sıra bazı ailelerin çocukları, kendilerini pazarlıkla sattıkları da görülmekteydi. Bu gelenek Kanunî Sultan Süleyman devrinde başlıyarak 20. yüzyıla kadar sürmüştür. Özellikle; Gürcü, Tatar ve Çerkezlerin çocukları, sattıkları bilinmektedir.¹³⁵

Öte taraftan, hediye etme yoluyla kölelik pek sık görülmemekteydi. Güçsüz devletlerin himaye edilme amacıyla başlandı, Osmanlı Devleti'ne; padişah ve devletin ileri gelenlerine hediye amacıyla gönderdikleri köle ve cariyele, bu tür kölelik sisteminin kaynağı oldu. Ayrıca komutanlar, savaş esnasında ele geçen esirler arasında bulunan güzel kız ve oğlanlar, satmaz, fidyeyle serbest bırakmaz; genellikle padişah veya vezirlere hediye olarak sunarlardı.¹³⁶ Osmanlı Devleti'nin de, elçiler aracılığıyla İslam ülkelerine köle ve cariye gönderdiği görülmüştür.

3.4.2. Osmanlı Devleti'nde Kölenin Görüldüğü Alanlar

Osmanlı toplumunda, devlete ve özel şahıslara ait olmak üzere iki tür köle görülmekteydi.

3.4.2.1. Devlete Ait Köleler

Osmanlı devlet yapısı ve İslâm hukukunu bilmeyenler; Osmanlı vatandaşları, padişah ve diğer devlet görevlilerinin kulları, köleleri oldukları yanı sıra, başlıca kapılmaktadırlar. Oysa Osmanlı Devleti'nde halka raiyye veya bunun çözümlü olan reaya denmektedir ve bunun sebebi, İslâm peygamberi Hz. Muhammed

¹³⁴ Nihat Engin, a.g.e.,95.

¹³⁵ Parlatır, Smail, *Tanzimat Edebiyatında Kölelik*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1987.

¹³⁶ Nihat Engin, a.g.e.,100.

Muhammed'in bir hadisidir; bu hadisin manası, unutturmamak için Osmanlı'da halka reaya olarak hitap edilmektedir.

3.4.2.1.1. Ortakç, Kullar

Ortakç, kullar, devlete ait hassa çiftliklerinde çal, rırlard,. Bunlar genellikle sultanlar, n ve yönetici s, n, f üyelerinin mülk ve vak, flar, nda çal, t, rd, klar, sava esirleri ya da sat, n ald, klar, kölelerdi.¹³⁷ Ortakç, kullar ilk kez Orhan Bey döneminde görülmü lerdir. Bu dönemden itibaren, tar, m topraklar, ve köylere yerle tirilen ortakç, lar servaj usulüyle çal, m, lard, r. II: Mehmet (Fatih) döneminde saray, n meyve, sebze ve tah, l ihtiyac, n, kar, lamak üzere S, rbistan ve Mora seferinden getirilen otuzbe bin köle, İstanbul civar, nda bulunan otuzbe farklı köye yerle tirilmi tir. Ortakç,, beylikten, vak, f idaresi veya toprak sahibi özel ah, stan ald, , tohumu eker, biçer ve üründen ö ür ve tohum bedeli ç, kar, ld, ktan sonra arta kalan miktar, vak, f idaresi veya toprak sahibi ile payla , rd,. Ortakç, lara kalacak yer verilir, tarlada kullanaca , araç gereç temin edilirdi. Çiftliklerde ya ayan ortakç, lar kendi aralar, nda evlenebilir, çocuk sahibi olabilirdi.¹³⁸

Ortakç, kullarla hukuki yönden fark, olmayan ve ortakç, kesim olarak adlandır, lan ayrı bir grup daha vard,. Ortakç, kullar mahsülden ö ür ve tohum bedeli ç, kt, ktan sonraki bölümü hizmet ettiği vak, f veya ki iyle payla , rken, kul kesimciler ne ekerlerse eksinler belli bir miktar ürün vermek zorundayd, lar. Ayr, ca, özel ahsa ait kesimciler de bulunmaktayd, .

Osmanlı Devleti'nde, devlete ait küçük ve büyük ba hayvanlar, n korunmas,, bak, m, ve otlat, lmas, yla ilgilenen köleler de bulunuyordu. Bunlara genel olarak s, ,rc, kullar veya koyun kâfirleri denmekteydi.

3.4.2.1.2. Kap, Kullar,

Osmanlı Devleti, kuruldu u ilk yıllardan itibaren artan fütuhat hareketleri sebebiyle zaman içerisinde daha fazla say, da askere sahip ve düzenli bir ordu yap, s, na ihtiyaç duymaya ba lam, t, r. Osman ve Orhan Bey dönemlerinin

¹³⁷ Halil nalc, k, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Ça (1300-1600)*, çev. Ru en Sezer, İstanbul, 2004, 117.

¹³⁸ Efkân Uzun, XV. yy. da Osmanlı İmparatorluğunda Köle, Ankara, 1999, s. 92-93.

ard,ndan, mevcut ordu yap,s,n,n gittikçe artan ihtiyaçlar, kar ,layamad, ,, I.Murat döneminde kendisini iyice hissettirmeye ba lam, t,r. Bu ihtiyaçtan dolayı,, sava esirlerinin aras,ndan askerlik yapmaya elveri li olan H,ristiyan çocuklar belirlenip, bunlar,n be te biri al,narak bir Türk ó slâm terbiyesinden geçirilerek yeni bir askerî s,n,f meydana getirilmi tir. Ve bu te kilatlanma õKap,kulu Ocaklar,ön,n temelini olu turmu tur. Kap,kulu Ocaklar, ve bunun içerisinde ba at bir kuvvet durumunda olan Yeniçeri Te kilat,, Osmanl, ordusunun en önemli vurucu güçlerinden biri haline gelmi tir.¹³⁹

Osmanl, sisteminde Kap,kulu; padi aha ba l, olan, daimi ve maa l,, yaya ve atl, ordudur. Kap,kulu askerlerinin temelini Yeniçeriler olu turur. Avrupaõn, ilk daimi ordusu olarak kabul edilebilen Yeniçeriler, Osmanl, Devletiõne sava alan,nda büyük bir üstünlük sa l,yordu.¹⁴⁰ Yeniçerilerõn Osmanl, Devletiõnin geni lemesinde büyük katk,lar, olmu tur. Osmanl, Devletiõne 464 y,l gibi uzun bir süre hizmet eden Yeniçeri Oca , zaman içersinde ilk dönemlerindeki etki ve verimini kaybetmi ve II. Mahmud döneminde, 1826 y,l,nda Vaka-i Hayriye olarak adland,r,lan operasyonla kapat,lm, t,r. Yeniçeri Te kilat,õna asker temin edilmesinde ba l,ca iki kaynak bulunmaktadır:

3.4.2.1.3. Peñçik Sistemi ve Acemi Ocaklar,

Karamanl, Rüstemõn teklifiyle I. Murat döneminde ç,kar,lm, olan peñçik kanununa göre, sava esirlerinin be te biri asker ihtiyac,n, kar ,lamak üzere devlet hesab,na al,n,yorlard,. Yeniçeri oca ,n,n temel asker ihtiyac,, Ankara Sava ,õna (1402) kadar peñçik o lanlar, vasa,tas,yla kar ,lanm, t,r.

3.4.2.1.4. Dev irme Usulü ve Acemi O lanlar,

II. Murad zaman,nda kanunla t,r,lan bu sistem, Osmanl, tebaas, durumundaki baz, hristiyan çocuklar,n,n toplanmas, esas,na dayanmaktayd,. Dev irme kanununa göre, dev irilen çocuklar önce müslüman olur ve adlar, Türkçe olarak de i tirilirdi. Kabiliyetli ve belli bir seviyenin üzerinde olanlar saray için seçilirken, di erleri genel Türk örf ve adetlerini ö renmeleri amac,yla

¹³⁹ Efkan Uzun,a.g.e , 82.

¹⁴⁰ Halil nalc,k, *Osmanl, mparatorlu u Klasik Ça (1300-1600)*, çev.Ru en Sezer, stanbul, 2004, 17.

Türk köylerine da t,lr,rlard,. Bu çocuklar; Türk ailelerin yan,nda hizmet ederler, slâmiyetö ve Türkçeöyi ö renirler, daha sonra da acemi o lan, yaz,lr,rlard,. Dev irme sistemi, kanuna uygun yap,ld, , müddetçe son derece ba ar,lr, sonuçlar vermi tir. Daha sonralar, bu sisteme bir tak,m usulsüzlükler kar, m, ve dev irme sistemi bozulmu tur. Bu durum, Yeniçeri Oca ,n,da bozulmas,n, beraberinde getirmi tir.

3.4.3. Osmanl, Devletiönde Harem Te kilat,

Sarayda padi ah,n ailesinin ve evinin bulundu u yer ve girilmesi yasak anlam,na gelen öharemö olarak adland,r,lmaktad,r.¹⁴¹ Haremde; padi ah,n annesi valide sultan, padi ah,n e leri, hasekiler, ehzadeler, padi ah,k,zzlar,, ustalar, kalfalar ve cariyeler bulunurdu. Haremin efendisi padi ah iken; valide sultan ise Haremin reisi olarak kabul görmü tür.

Osmanl, saray,nda cariyeler, Orhan Bey döneminden itibaren görölmeye ba lanm, t,r. II. Mehmet döneminden itibaren ise saraydaki cariyelerin say,s, h,zla artm, t,r. Haremde iki tür cariye bulunmaktayd,. Hizmetçi konumundaki cariyeler ve padi ah,n e i durumundaki cariyeler.

3.4.3.1. Hizmetçi Cariyeler

Hizmetçi konumundaki cariyeler sarayda para kar ,l, , çal ,rlard,. Bunlar ba kas,yla evli olabilirlerdi. Evli olmayan cariyelerin ise ba kas,yla evlenmesi mümkün olmad, ,ndan bunlar padi ah,n veya ehzadelerin haremine girebilirdi. Ba kas,yla evli olan cariyelerin ise saraydan herhangi bir ki iyle cinsî münasebeti olamazd,. Acemiler, cariyeler, kalfalar ve ustalar olarak adland,r,lan dört cariye grubu incelendi inde, Haremdeki cariyelerin yakla ,k %90n,n tamamen bugünkü kad,n hizmetçi konumunda olduklar, ve ald,klar, belli bir ücret kar ,l, ,nda haremde hizmet etmekte olduklar, görölmektedir.¹⁴²

3.4.3.2. E Konumundaki Cariyeler

E konumundaki cariyeler ise; padi ah,n nikah yaparak ya da nikah yapmadan kar,ökoca hayat, ya ad, , cariyelerdir. Nikah yap,lmayan bu tür

¹⁴¹ Efkan Uzun,a.g.e , 111.

¹⁴² Ahmed Akgündüz, Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanl,*, stanbul, 1999, 323.

cariyelerin say,s, fazla de ildir. E konumundaki cariyeler de bu ekilde kendi içinde ikiye ayr,l,rlar.

3.4.3.2.1. Nikahl, Cariyeler

Âzad edilerek nikahlanm, cariyelerdir. Bunlara haseki sultan veya kad,n efendi denirdi. Haseki sultan unvan, ancak padi ahtan çocuk do uran cariyelere verilirdi. Say,lar, toplamda yediye kadar ç,kard,. Harem içindeki konumlar,na göre ba kad,n, ikinci kad,n eklinde s,ralan,rlard,.

3.4.3.2.2. Nikahs,z Cariyeler

Padi ah,n nikah k,ymaks,z,n birlikte ya ad, , cariyelerdir. Bunlar; gözde, ikbal ve peyk olarak adland,r,l,rlard,. Kad,n efendi olabilecek ilk dört cariyeye gözde, ikbal aday, olabileceklere de peyk denirdi. Padi ahlar,n en fazla dörder adet ikbal, gözde ve peykleri bulunabilirdi. Yani toplam say, on ikiye geçmezdi.

II. Mehmetøten itibaren Osmanl, padi ahlar, genelde âzadl, cariyelerle evlenmeyi tercih etmi lerdir. Buna sebep olarak Saray ile akrabal,k ba lar, bulunan ailelerin ortaya ç,kmas,n, engelleme iste i gösterilmektedir.¹⁴³ Bunun yan, s,ra, o dönemde dünya sahnesinde küresel bir aktör olarak yer alan Osmanl, Devleti'nin idarecilerinin çok çe itli milletlerden e lerinin olmas, son derece tabii kar ,lanmal,d,r.

3.4.2.2. ah,slara Ait Köleler

ah,slara ait köleler ikiye ayr,lmaktad,r. Bunlardan birincisi, gerçek ah,slara ait kölelerdir. Bunlar genellikle özel ah,slar,n çobanl, ,n, yapar, ev, tarla, bahçe i leriyle u ra ,rlard,. Kad,n köle durumundaki cariyeler ise; kö klerde, konaklarda ve zengin ailelerin evlerinde hizmet ediyorlard,. Alt kesime inildikçe, kölelik sistemine pek ra bet edilmedi i görölmektedir. Zaten konak vb yerlerde köle kullan,lmaz, genelde bir gösteri vesilesi durumundayd,. Zaman zaman zengin kesimin nüfuz göstergesi, yan,nda bulundurdu u köle ve cariye say,s, olmaktadır.¹⁴⁴

¹⁴³ Ahmet Akgündüz, a.g.e., 314.

¹⁴⁴ smail Parlat,r, 821.

ahsî kölelerin ikinci grubu ise; vak,f ve yar, resmî kurumlarda, yine buralar,n hizmetini gören ve bu kurumlara ait olan kölelerden olu maktayd,.

3.4.3. Osmanl, Devletiñde Köle Ticareti

Esirciler olarak adland,r,lan ve Osmanl, topraklar,nda köle ve cariye ticareti yapan ki iler özellikle I.Murat döneminden itibaren görülmeye ba lanm, t,r. Sava lar,n akabinde devletin be te birlik pay,n,n da ,t,lmaz,n,n ard,ndan kalan esirler, sava meydanlar,nda tacirlere sat,l,yorlard,. Burada sat,lamayanlar ise merkez ehirlerde esircilere ya da sat,n alma gücüne sahip olan ki ilere sat,l,yorlard,. Kaç,rma yoluyla köle yap,lanlar da yine merkez ehirlerdeki esir tacirlerinde toplan,rlard,. Esir al,pósatmak serbest oldu undan, esircilik bir meslek haline gelmi ve bu meslek grubunun ba ,na öEsirciler Kethüdas,ö getirilmi ti.¹⁴⁵ Esircilik kârl, bir i te ve bu i i yapanlar zengin tüccar grubundan say,l,yorlard,. Her isteyen esirci olam,yordu. Esirci esnaf,n,n iyi tan,nmas, gerekiyordu. Kanuna ayk,r, hareket eden veya kölelere kötü muamelede bulunanlar bu meslekten at,l,yordu. Meslekten at,lman,n hafif bir ceza kabul edildi i durumlarda, suçlular,n esir pazar,n,n kap,s,na as,ld,klar, da görülüyordu. Özellikle kad,n esircilerin hareketleri çok s,k, kontrol ediliyor, kanuna ayk,r,l,klar önlenmeye çal, ,l,yordu. Al,nan tüm tedbirlere ra men köle ticaretindeki suiistimaller engellenememi tir.¹⁴⁶

Di er esnaf gruplar, gibi esirciler de bir loncada toplanm, t,; kethüdalar,, yi itba lar, vard,. Ünlü bestekâr ve musikî ustas, Mustafa İtrî Efendi de, Esircilik Kethüdal, , yapm, t,r.

Osmanl, Devletiñde; kölelerin al,n,p sat,ld, , yerlere esir pazarlar, deniyordu. İlk dönemlerde yerle ik olmayan esir pazarlar, bulunuyordu. Panay,rlar,n bir bölümünde esir ticareti yap,lmaktayd,. İlk esir pazar, Bursa'da kurulmu tur. II. Mehmet dönemine kadar da ,n,k ve düzensiz bir ekilde sürdürülen esir ticareti, stanbul'un fethinden sonra düzene girmi tir. S,n,rlar geni ledikçe; Edirne, MacaróOsmanl, s,n,r,na yak,n ehirlere, Midilli, Bat, Afrika'da Dorfur ehri ve M,s,r esir ticaretinin merkezleri olarak ön plana

¹⁴⁵ Nihat Engin, a.g.e.,113.

¹⁴⁶ Nihat Engin, a.g.e.,117.

ç,km, t,r. stanbulda ise; ilk esir pazar,n,n bugünkü Haseki semtinde kuruldu u ve esir ticaretinin III. Murat döneminde eski ve yeni bedestenler içerisinde merkezile ti i tahmin edilmektedir.¹⁴⁷

Bir ilke olarak, Osmanl, Devletiindeki gayrimüslimlere müslüman köle satmak yasakt,. Ancak buna ra men gayrimüslimlerin müslüman köle ald,klar, görülmekteydi. Gayrimüslimlerin, müslüman olmayan köleleri al,p-satmalar, ise serbestti.

Kölelik kurumu özel olarak Bat,, genel olarak da slâm d, , uygulamalara göre çok farklı niteliklere sahiptir. Bat,n,n aksine müslüman toplumda köleler, birer hizmet ve üretim arac, olarak görülmemi , toplumun içine entegre edilmi , insanî artlarda ya amalar, sa lanm, ve en önemlisi belli artlar dâhilinde kölelik kurumunun tamamen kalkmas, te vik edilmi tir.

Dünya üzerinde kölelik uygulamas,n,n kald,r,ld, , ilk devlet olarak 1807 tarihiyle ngiltere olarak bilinmektedir. 1833te ngiltere, kendisine ba l, olan tüm sömürgelerinde de kölelik uygulamas,n,n ilga edildi ini ilan etmi tir. ngiltereöyü takip eden ilk devlet ise, 1839 y,l,nda ilan edilen Tanzimat Ferman,ın, açt, , yoldan Sultan Abdülmecitın liderli inde ilerleyen Osmanl, Devleti olmu tur. 1847de yay,mılanan bir fermanla kölelik Osmanl, topraklar,ndan da tamamen uzakla t,r,lm, oluyordu. Siyahóbeyaz çat, mas,n,n günümüzde dahi sürdü ü, 1960l, y,llara kadar ayr, otobüsler, ayr, okullar vs uygulamalar,n son derece do al kar ,land, , ABDde ise kölelik 1863 y,l,nda ilga edilmi tir.

¹⁴⁷ Nihat Engin, a.g.e.,127-129.

4. SLAM HUKUKUNA GÖRE KÖLELİK VE KADIN KÖLELERİ

Kuran kölelerin azat edilmesini teşvik etmiştir fakat açıkça kaldırmadığı, bildirilen bir ayet yoktur.¹⁴⁸ İslam dini insanlar arasında adaletsizliği gidermeyi hedeflemiştir ve bu konuda zaman içerisinde yumuşak bir geçişi de göz ardı etmemiştir. Köleliğin sürdürülmesi, köleleştirme yoluyla ve vasıtalarıyla, bakılmadık şekilde, esarete giden diğer tüm yolları kapatarak sadece savaş esirliğin çerçevesine indirilmiştir. Borç veya zaruret sebebiyle kölelik meydana getirmek mümkün değildir. Müslüman olmayanlarla yapılan savaşlarda aman dilemeyenler veya aman verilmiş olan birisine savaşın sonundan savaş yoluyla yakalanan kişiler esir statüsüne girerler. Tarihin yakın dönemlerine kadar devletlerarası siyaset araçları olarak savaşlar vasıtasıyla yapılmaktaydı. Alınan esirler, savaş sonrasında yapılan müzakere ve anlaşmalarda devletlere önemli kozlar sağlamaktaydı. Gerek diğer taraftan ele geçirdiği esirleri geri almak, gerekse fidye elde etmek amacıyla savaş esirleri sistemi yakın dönemlere kadar devam ettirilebilmiştir. Esir alınan kişiler devlet tarafından hiçbir karşılık beklenmeksizin serbest bırakılabilecekleri gibi; esirleri öldürme, kendi işlerinde kullanma veya baskılarla satmak da mümkündür. İslam, köleleri hem devlet katkısıyla, hem de müslümanların bazen mecburi bazen de ibadet maksadıyla ihtiyari katkılarıyla hürriyetlerine kavuşturarak, hür insanlar köleleştirilmesini iddetle yasaklamış, bunu yapanlara ağır cezalarla tehdit etmiştir.¹⁴⁹ İslam dininin kölelerin de insan olduklarını vurgulaması, efendilerinin zulmünden bunanan köleleri İslam'a yöneltmiştir.¹⁵⁰

4.1. Köleliğin Sosyal Yönü

Toplumla bakıldığında temelde iki grup halk görmekteyiz. Müslüman ve müslüman olmayan halk. Toplumun en geniş tabakası, köleler ve mevali olarak turmakta, orta tabakada köleler, en üst tabakada ise devlet görevlileri bulunmaktadır. Savaş sırasında ganimet olarak elde edilen ve barış zamanında satın alınan kadın ve kızlar cariye olarak nitelendirilirdi. Sosyal hayatta önemli

¹⁴⁸ Kuran-Kerim, Bakara 2/177, Ali İmran 3/35, Nisa 4/36,92, Maide 5/89, Nahl 24/33, Mücadele 58/3, Beled 90/12,13.

¹⁴⁹ Hayrettin Karaman, a.g.e., II, 185.

¹⁵⁰ Mehmet Nadir Özdemir, a.g.e., 30.

konulardan biride cariyelerin durumudur. Cariyelerin ailede önemli yerleri vard,. Bir k,s,m cariye hizmetçi olarak, di er bir k,s,m ise ah,slar,n özel hizmetlerinde odal,k olarak kullan,l,rd,. Sarayda ise haremde ayrı bir önemi vard,. Çocuk do urup Valide Sultan olan birçok me hur cariye vard,r. Ortaça Avrupa's,n aksine slâm'da köleler çok daha fazla hak ve imkandan faydalanm, lard,r.

4.2. Kölenin Hukuki Statüsü

slâm hukukunda köle, sat, a konu olmas, bak,m,ndan "e ya" gibi kabul edilmekle birlikte di er inanç, ibadet ve muameleler bak,m,ndan ehliyeti k,s,tl, bir insan statüsündedir. slâmî emir ve yasaklara muhatap olmas, bak,m,ndan bir kölenin hak ve sorumluluklar,n, öylece özetlemek mümkündür

4.2.1. inanç ve ibadet Hürriyeti Bak,m,ndan:

Bir müslüman,n yan,nda ve mülkiyetinde bulunan köle veya câriyenin inanç özgürlü ü vard,r. Gayri müslim olarak kalabilece i gibi, slâm'a girmesi ve slâmî akideye sahip olmas, da hakk,d,r. Ancak efendisi onu, buna zorlayamaz. Çünkü iman kalb i i oldu u için, zor kar ,s,nda inanm, görünmek ki iyi "münaf,k" durumuna dü ürür. Bu durum ço u zaman, kar , taraf için, ki inin gerçek yüzüyle görünmesinden daha zararlı olabilir. Müslüman köle, ibadet ve dini yükümlülükler bak,m,ndan temelde hür insanlar gibidir. Ancak ehliyeti k,s,tl, oldu u için, bu yükümlülükler onun gücü ile s,n,rl,d,r. "*Allah hiçbir kimseyi gücünün yetece inden ba kas, ile yükümlü tutmaz.*"¹⁵¹ Gayri Müslim bir köle de istedi i vakit kiliseye gidip ibadet etmekte tamam,yla serbesttir.¹⁵²

ibadet ve dini mükellefiyetler bak,m,ndan, müslüman köle mali yönü bulunmayan ferdi nitelikteki ibadet ve dini mükellefiyetler aç,s,ndan esas itibariyle hür kimse gibidir.¹⁵³ Bu yüzden köle ve câriye namaz ve oruçla yükümlü olmakla birlikte, mülk sahibi olmad, , için zekât ve hac'dan muaft,r. Vakit namazlar,n, k,lmayan köleler hadd ve tazir hatta hapis cezas, ile cezaland,r,l,rlar. Bu köle ve cariyelerin sahipleri de namaz, k,l,rmakta gösterdikleri ihmalden

¹⁵¹ *Kur'an-, Kerim*, Bakara, 2/286.

¹⁵² zzet Sak, *ariyye Sicillerine Göre Sosyal Ve Ekonomik Hayatta Köleler* (17. ve 18. yy), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1992.22.

¹⁵³ *İslam Ansiklopedisi*, a.g.e. 239.

dolay, cehenneme girmeye müstahak olur. Köleler hür insanlarla birlikte ayn, safta cemaat ile namaz k,labilirler. Hatta azats,z kölenin imameti caiz olmakla beraber mekruhtur.¹⁵⁴

Zekat verebilmesi için kendi mal, olmas, gerekir. Zekat verecek kimse müslüman hür, akla sahip ve bulu ça ,na ermi olmal,d,r. Buna göre köle ve cariyeler zekat vermekle yükümlü de illerdir.¹⁵⁵ Ayn, ekilde hacla yükümlü de illerdir. Hac için hem malen hem de bedenen kuvvetli olmas, laz,md,r ki mal, yoktur. Efendisinin izni olmadan bedeni kuvvetini hacca sarf edemez.¹⁵⁶ Bunlar,n yapt,klar, haclar birer nafiledir. Köle haccettikten sonra azat edildikleri takdirde di er artlara sahip bulunduklar,nda yeniden hac etmeleri gerekir.¹⁵⁷

Nisaba malik olan bir mümin hizmetinde buluna köle ve cariyeleri için fitre sadakas,n, vermekle yükümlüdür. Köle ve cariyeler müslüman olmasalar da bunlar için fitre vermesi yine vaciptir.¹⁵⁸ Yine bir di er mali ibadet olan kurban da hür ki ilere vaciptir.¹⁵⁹

Köleler cihatla yükümlü de ildirler. Cihada i tirakleri efendisinin iznine ba l,d,r. Bir köle veya cariye efendisinin izni ile cihada kat,lm, ise bunlar,n verdi i eman¹⁶⁰ caizdir.¹⁶¹ Ganimetten pay alamazlar, örazkö ad,yla bir miktar pay verilir.¹⁶²

Câriyelerin örtünme konusundaki sorumluluklar,, hür kad,nlara göre s,n,rl,d,r.¹⁶³

4.2.2. Muâmelât ve Ukûbât Bak,m,ndan:

Köle, mülkiyete ve tasarruflara ve hukuki i lemlere konu olmas, bak,m,ndan e ya gibidir. Al,n,p sat,labilir, hibe edilebilir, kiralanabilir, miras ve

¹⁵⁴ zzet Sak, a.g.e., 22.

¹⁵⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük slam İmihali, Bilmen Bas,m ve Yay,nevi , stanbul, 335.

¹⁵⁶ zzet Sak, a.g.e., 22.

¹⁵⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., 376.

¹⁵⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., 365.

¹⁵⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., 415.

¹⁶⁰ öEman: slam ülkesine girmek veya slam ordusuna teslim olmak isteyen bir yabancı,ya verilen can ve mal güvencesiö Nebi Bozkurt, Eman, D A, stanbul, 1995 XI,75.

¹⁶¹ El-Feteva el-Hindiyye,a.g.e.,IV, 166.

¹⁶² zzet Sak, a.g.e., 22.

¹⁶³ Muhammed Hamidullah, a.g.e, II, 1067.

vasiyete, müstakil ve ortak mülkiyete konu olabilir. Kölenin ehliyeti hususunda mezhepler arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Umumiyetle kabul edildiğine göre eksik vücûb ehliyeti vardır.¹⁶⁴ Mülk edinemediği için, kazandıkları, efendisine ait olur. Bu yüzden ona karşılık yapacak haksız fiilden elde edilecek diyet¹⁶⁵ ve er¹⁶⁶ gibi tazminatlar, efendisi alır. Bakas, nakar, iyleyeceği haksız fiillerde ise köle kendi mülkiyetiyle sorumludur. Efendisi bu zarar, ödemezse, zarar görene kölenin mülkiyetini devretmek zorunda kalır.

Bir kölenin efendisinin izni olmadan bir mala veya kefile kefil olması, caiz olmaz. Buna rağmen bir köle, bir kefile kefil olması bulunursa kefil olduğu mal, bu köle azad edildikten sonra kendisinden alınır. Bir köleye ticaret için verilen izin kefalet için geçerli olmaz. İfade kefalet için izin verirse bu kölenin efendisine veya bir bakas, nakar kefil olması, sahih olur.¹⁶⁷ Bu köle ister tacir, ister ticaretten men edilmemesi üzerinde borç bulunmadıkça kefaleti geçerli olur. Cariye, müdebber ve ümmü veled hakkındaki hüküm de böyledir.¹⁶⁸

Efendisi köleye hukukî tasarruflarda bulunma izni verebilir.¹⁶⁹ Böyle bir köleye ahliyeti genişletilmi kimse anlamında "me'zûn" denir. Bu izin Hanefilerce ve Malikilerce göre geneldir, kayıtlı olarak alınmaz. Şafiiilerce ve Hanbelilerce göre genel olması şart değildir, sınırlanabilir. Mevzun kölenin hukuki işlem ehliyetine mi yoksa yetkisine mi sahip olduğu konusunda da Hanefiler ve Şafiiiler arasında görüş ayrılığı vardır. Hanefilere göre bu kölenin hukuki işlem ehliyeti vardır ve borçlara kendisi ehildir, efendisi bunlara muhatap değildir, dolayısıyla borçları, kazancından öder.¹⁷⁰ Kazancı, kafi gelmiyorsa bu borçlara kendi ahsen, mülkiyetiyle sorumludur. Me'zûn, borçlardan ahsen sorumlu sayılır. Efendisi borçları üstlenmezse, köle satılarak bunlar ödenir. Sahip olduğu ehliyetin tabii sonucu olarak haklara ehil ve kazandıkları, nakar da malik olması, lazımlı gelirken mülkiyet hakkı bulunmadıkça, için bunlar efendisine ait olur. Şafiiilerce göre ise

¹⁶⁴ İslam Ansiklopedisi, a.g.e. 239.

¹⁶⁵ Ödiyet: İslam hukukunda adam öldürme ve yaralamalarda mağdur tarafına ceza ve kan bedeli olarak ödenen maldir. Ali Bardaklıoğlu, Diyet, D. A. İstanbul, 1994, IX, 473-478.

¹⁶⁶ Öer : İslam ceza hukukunda ölümle sonuçlanmayan müessir fiillerde mağdura ödenen tazminat anlamında bir terimdir. Ali İrfan, Er, D. A. İstanbul, 1995, XI, 307.

¹⁶⁷ El-Feteva el-Hindiyye, a.g.e., IV, 166.

¹⁶⁸ El-Feteva el-Hindiyye, a.g.e., III, 384.

¹⁶⁹ El-Feteva el-Hindiyye, a.g.e., V, 64.

¹⁷⁰ El-Feteva el-Hindiyye, a.g.e., V, 76.

mezoun kölenin hukuki i lem ehliyeti de il, yatkisi vard,r, yani vakil gibidir. Hukuki i lemlerden do an hak ve borçlar kendisi için de il efendisi için sabit olur. Dolay,s,yla kazand,klar, efendisine ait oldu u gibi borçlar, da ona aittir ve mezoun köle borçlar, kar ,l, , sat,lamaz. Efendi verdi i izni her zaman geri alabilir.¹⁷¹

Ancak efendi köle ile "mükâteb" anla mas, yapm, sa köle vücûb ve edâ ehliyetine de sahip olur. Kendisiyle belirli bir bedel kar ,l, ,nda hürriyet anla mas, yap,lan mükateb köle tam vücub ehliyetini haiz oldu u için mülkiyet hakk,na sahiptir ve eda ehliyeti bak,m,ndan di er kölelerden farklı,d,r. Çünkü bu durumda belli bir bedeli kazanarak efendisine ödeyince hürriyetine kavu abilecektir. Bu da onun mülk edinmesini gerektirir. Belirlenen bedeli efendisine tam olarak ödemedi hür bir insan say,lmazsa da kendi nam,na ve hesab,na hukuki i lemler yapabilir. Dolay,s,yla vücub ehliyetinin yan,nda esas itibariyle eda ehliyetine de sahiptir. Efendi, verdi i tasarruf izninden her zaman dönebilirken "mükâteb" sözle mesi dönülemeyen bir tasarruftur.¹⁷²

4.2.2.1. Kölelerin Evlenmesi

kölenin hür insanlar gibi evlenip yuva sahibi olmas,, bu yoladn çe itli insani ihtiyaçlar,n, gidermesi hakk,d,r. Cariyesiyle evlilikte oldu u gibi sürekli bir cinsel ili ki ba , (istifra) kurmayacak olan efendinin onu köle veya hür bir kimseyle evlendirmesi gerekir. Kur'ân'da *öSizden bekar olanlar,, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanlar, evlendirin. E er bunlar yoksul iseler, Allah onlar, lütfuyla zenginle tirir. Allah lütfu geni oland,r, hakk,yla bilendir.ö*¹⁷³ Buyurulmu , hür kimselerin köle ve cariyelerle evlenmesi te vik edilmi tir. Mümine cariyelerle evlenildi i takdirde mehirlerinin adet oldu u üzere verilmesi emredilmi tir.¹⁷⁴ *ö man etmedikleri sürece Allah'ı ortak ko an kad,nlarla evlenmeyin. Allah'ı ortak ko an kad,n ho unuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'ı ortak ko an bir kad,ndan daha hay,rl,d,r. man etmedikleri sürece Allah'ı ortak ko an erkeklerle, kad,nlar,n,z, evlendirmeyin. Allah'ı ortak ko an*

¹⁷¹ slam Ansiklopedisi, a.g.e, 240.

¹⁷² slam Ansiklopedisi, a.g.e, 240.

¹⁷³ Kur'ân-, Kerim, Nur, 24/32.

¹⁷⁴ Selahattin K,y,c,, a.g.e., 32.

hür erkek ho unuza gitse de, iman eden bir köle, Allahı ortak ko an bir erkekten daha hay,rl,d,rí .ö¹⁷⁵ Sizden kimin, hür müəmin kad,nlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip oldu unuz müəmin genç k,zlar,n,zdan (cariyelerinizden) als,n. Allah sizin iman,n,z, daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli ya amalar,, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamalar, halinde sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten sonra bir fuhu yaparlarsa, onlara hür kad,nlar,n cezas,n,n yar,s, uygulan,r. Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha dü mekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hay,rl,d,r. Allah çok ba , layand,r, çok merhamet edendir.ö¹⁷⁶ Kölelerin kölelerle ve özellikle hürlerle evlenebilmeleri kölelik hukukunda çok önemli bir a amad,r.¹⁷⁷ Köle bir kad,ndan do an çocuk e er efendisinin çocu u de ilse köledir ve kad,n,n efendisine aittir. Bu çocuk köleleri 7 ya ,ndan önce annelerinden ay,rnak yasaklanm, t,r. öKim bir anneyi çocu undan ay,r,rsa Allah da onu k,yamet gününde sevdiklerinden ay,r,r.ö¹⁷⁸

İslam aile hukukunda köle evlenme ehliyeti yönünden eksik ehliyetli kabul edilmiştir. Köle ve cariyelerin evlenmesi efendilerinin iznine ba lıdır. Özellikle erkek köle, mehri ve evlili in getirece i bazı mali yükümlülükleri bizzat karşılamak zorunda kalacağı için, onun evlenmesi efendisini de ilgilendirmektedir. Zira kölenin mehir borcuna onun ahs,n,n mülkiyeti muhatap olmakta ve belirli durumlarda bu borç için satılabilmektedir. Bu ise efendinin malvarlı , nda bir eksilmeye yol açacaktır. Bu yüzden kölenin evlenmesinde efendisinin rızası aranmaktadır. Ayrıca efendinin kölesi üzerinde zorlayıcı velayet (velayet-i icbar) hakkı da bulunmaktadır. Kölesinin rızası alınmadan evlendirebilir. Ancak bu konuda mezhepler arasında farklı görüşler vardır. Efendi köleyi evlenmeye zorladı , takdirde, köle hürriyetine kavunca, dilerse bu evlili i feshetme (h,yâru'l-tk, azat edilme muhayyerli i), yahut devam etme hususunda muhayyerlik hakkına sahiptir.

Kölelerin evlenmesinde u durumlar söz konusu olabilir.

¹⁷⁵ Kur'an-, Kerim, Bakara, 2/221.

¹⁷⁶ Kur'an-, Kerim, Nisa, 4/25..

¹⁷⁷ İslam Ansiklopedisi, a.g.e, 241.

¹⁷⁸ Müsned, V, 413.

A. Hür bir erkek kendi cariyesi ile nikâh söz konusu olmaksızın cinsel hayat ya ayabileceği gibi, onu nikâh akdi ile edinmesi de mümkündür. Ancak hür olan eyle câriye bir nikâh altında toplanamaz. Diğeryandan hür bir erkek, bağımsız câriyesi ile onun efendisinin izniyle ve mehir de vererek evlenebilir.¹⁷⁹

B. Hür bir kadın kendi rızasıyla, bağımsız mülkü olan bir köle ile evlenebilir.¹⁸⁰ Ancak, kadının velisi, böyle bir evliliğe denklik bakımından itiraz ederek evliliği feshettirme hakkına sahiptir. Velisi bu yetkiyi kullanmazsa akit kesinleşir. Doğacak çocuklar anneye tabi olarak hür sayılır. Koca, satın alma, hibe, miras, vasiyet ve benzeri yollarla karısının mülkiyetine geçerse nikâh akdi münfesihtir. Çünkü nikâh akdi mülkiyet kadına bakımından aynen, ki idetoplanamaz. Böyle bir kadın evliliği sürdürmek isterse, kölesi statüsünde olan kocasını, azat eder. Erkek serbest kaldıktan sonra yeni bir akitle evlenmeleri mümkündür. Ancak serbest kalan kölenin bu ikinci evliliği kabul etmeme imkânı da vardır.

C. Köle ve câriyenin efendilerinin izniyle evlenmesi mümkündür. Bunların aynen, efendinin veya ayrı ayrı efendilerin kölesi olması sonucu değildir. Doğacak çocuklar annenin efendisine aittir.

Kadın cariye erkek azatlı olabilir. Yahut erkek köle kadın azatlı olabilmektedir. Bu durumda köle efendisinin iznine tabi olduğu halde azatlı bir cariyenin evlenebilmek için azat eden efendisinin iznine ihtiyaç yoktur. Azatlı cariyelerin hür erkeklerle evlendiklerini gösteren belgeler de vardır.¹⁸¹

Kölelerin taraf olduğu evlenme şekillerinden birisi de efendi cariye evlilikleridir. Efendi, kölesi yahut cariyesi üzerinde mülkiyet hakkına sahiptir. Bir kimse azat etmedikçe sahibi olduğu cariye ile evlenemez. Çünkü eyle maliklik şartları, birbiri ile bağdaşmaz. Köle irade beyanında bulunamaz. Aynen, eğer bir kadın azat etmedikçe kendi kölesi ile evlenemez efendi cariyesini azat ettikten ve mehrini verdikten sonra alabilir. Bu durumdaki cariye çocuk doğursa hem kendisi hem de çocuklar, mirasa ortak olur Ayrıca bir kimse küçük cariyesini azat ettikten sonra velayeti hasebiyle mehrini vererek onu kendisine

¹⁷⁹ Kur'an-, Kerim, Bakara, 2/221.

¹⁸⁰ Kur'an-, Kerim, Bakara, 2/221.

¹⁸¹ zzet Sak, a.g.e., 36.

nikahlayabilmektedir. Azat edilen cariye sahibinin nikah,n, istemezse sahibi onu nikah, alt,na almaya zorlayamaz. Fakat efendi cariyesini azat etmeden ihtiyaten kendisine nikahlasa, yaln,z nikah akdi yapmakla cariye azat olmu olmaz.¹⁸² Sahibi ile evlenen cariye ondan bo and,ktan sonra ba ka kimseler ile evlenebilmektedir.¹⁸³

Babadan o ul intikal eden bir cariye ile e er baba cinsi münasebette bulunmu sa o lu ile cariye aras,nda nikah mümkün olmamaktadır.

Evlilik konusunda köle için bir tak,m s,n,rlamalar daha vard,r. Hanefiler, afiller ve Hanbeliler'e göre erkek köle ister hür ister köle olsun yaln,z iki kad,nla evlenebilir. mam Malik ise bu konuda köleyi hür gibi kabul etmi ve onun da dört kad,nla evlenebilece ini söylemi tir. Ayr,ca erkek kölenin kendi çocu u üzerinde velayet, kad,n kölenin de ça unlu a göre hidane hakk, yoktur.

Köleler bo ama konusunda tam ehliyetli olup, kar,s,n, bo amak için efendisinden izin almak zorunda de ildir. Fakat hürlerden farklı olarak kar,s,n, iki talakla bo ayabilir. Üçüncü bir talak haklar, yoktur. Çünkü talak,n adedi hürlerde üç, kölelerde ikidir.¹⁸⁴ Yani iki talakla köle koca ile kar,s, aras,nda tam ayr,l,k - beynûneti kübrâ- meydana gelir. Belirli artlar gerçekleşme meden tekrar evlenemezler. Bo anmada kocan,n m, yoksa kad,n,n m, statüsüne dikkat edilece i hususunda mezhepler aras,nda farklı görü ler vard,r. Malikiler, afiller ve Hanbelilere göre erke in, Hanefilere göre ise kad,n,n cariye veya hür olu u göz önünde tutulmal,d,r, kocan,n hür veya köle olmas,n,n önemi yoktur. Di er mezheplere göre kad,n köle ise kocan,n iki talak hakk, vard,r.

Kocas, ölen veya bo anan cariyeler, hür kad,nlar,n yar,s, kadar iddet¹⁸⁵ beklerler.¹⁸⁶ Ancak baz, özel durumlarda bu süreyi a bildikleri gibi iddetin do umla sona erdi i hallerde de hür kad,nlarla aralar,nda bir fark yoktur.¹⁸⁷ Bir kimse kölesini hür bir kad,nla evlendirirse, köle bu kad,n, bo ad, , zaman kad,n,n mehir ve nafakas, için köle sat,labilmektedir. Kad,nlarda dava aç,p bo anma

¹⁸² Kasani, a.g.e., II,265, 329-334, zzet Sak, a.g.e., 36,37.

¹⁸³ zzet Sak, a.g.e., 37.

¹⁸⁴ slam Ansiklopedisi, a.g.e., 240.

¹⁸⁵ İddet: Evlili i sona eren kad,n,n yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken süre anlam,nda f,k,h terimiö H. brahim Acar, iddet, D A, stanbul, 2000 , XXI, 466.

¹⁸⁶ mam Malik b. Enes, el-Muvatta, Ça r, Yay,nlar,, 1992, Talak 92, (2, 593).

¹⁸⁷ slam Ansiklopedisi, a.g.e., 240.

talebinde bulunabilir.¹⁸⁸ Efendi azat edip de evlendi i cariyesinden bo anabilir. Bu durumda bo anan kad,n iddet müddetinden sonra hür veya köle diledi i kimseyle evlenebilir.

slam hukukunda nikahta erkek taraf,nda kefaet (denklik, e itlik) aranmaktadır. Erke in alaca , kad,na e it veya ondan daha erefli olmas, nikâh,n lüzumundandır. Bir köle hür bir kad,na küfüv olamayaca , gibi, azat edilmi bir ah,sta hür bir kad,na küfüv olamaz. Bu hususta mezhepler aras,nda görü farklılıklar, vardır.¹⁸⁹

Köle ve cariye miras veya vasiyet yoluyla mülk edinemez. Çünkü köle bütün varl , ile ba kas,n,n mülkü telakki edildi i için kölelik mirasa engeldir.¹⁹⁰ Bu sebeple köle lehinde miras yahut vasiyet hakk, sabit olmaz. Bu durum kölenin mülkiyet hakk, bulunmamas,n,n ve elde etti i mal varl ,n,n efendisinin olmas,n,n bir sonucudur. Bu durumda ona intikal edebilecek mal, efendisinin say,laca , için servet dolayl , yoldan ilgisi olmayana geçmi say,l,r. Sadece mamiyye mezhebine göre muris, köleden ba ka varis b,rakmadan vefat ederse köle cebri olarak hürriyete kavu turulur, bedeli terikeden ödenir ve kendisi de varis olur.¹⁹¹

4.2.3. Ceza Hukuku Bak,m,ndan Köleler

Köleler slam ceza hukuku bak,m,ndan da hür insanlardan farklı bir muameleye tabi tutulurlar. Mademki köle hür insandan daha az bir hakka sahiptir. o halde onun cezas, da hürlerden az olmal,d,r. Bu sebeple slam hukuku ikiye bölünmesi kabil olan cezalarda hür insana verilen cezan,n yar,s,n, tayin etmi tir. Köle, had cezas, gerektiren suçlar,n cezas,n, hürlere göre, yar, olarak çeker. Meselâ, zinada köleye, muhsan olmayan (hiç evlenmemi) hür kimselere verilen cezan,n yar,s, verilir.¹⁹² Köle ve cârîye evli de olsa muhsan say,lmaz ve onlara zinada recm cezas, uygulanmaz. Zina iftiras, (kazf) suçunda hürlere verilen

¹⁸⁸ zzet Sak, a.g.e., 40.

¹⁸⁹ zzet Sak, a.g.e., 42.

¹⁹⁰ Hayrettin Karaman, a.g.e., I,373.

¹⁹¹ Hayrettin Karaman, a.g.e., I,373.

¹⁹² Kuran-, Kerim, Nûr, 24/2.

cezan,n yar,s,¹⁹³ h,rs,zl,k¹⁹⁴ ve irtidâd suçlar,nda cezan,n yar,ya indirilmesi mümkün olmad, , için tam ceza uygulan,r.

slam ceza hukukunda suçlara verilen cezalar ba l,ca dört guruba ayr,l,r: K,sas, diyet, hadd ve taözir.

K,sas; gerek öldürme, gerek yaralama, gerekse herhangi bir uzvun yok edilmesi veya i e yaramaz hale getirilmesi ekinde i lenmi suçlar,n faillerinin de mümkün ise i ledikleri suçun ayn, ile cezaland,r,lmalar,ndan ibaret bir eri cezad,r. *ö..Ey iman edenler! Öldürülenler hakk,nda size k,sas farz k,l,nd,. Hüre kar , hür, köleye kar , köle, kad,na kar , kad,n k,sas edilirí .ö*¹⁹⁵ Bir kimseye k,sas verilebilmesi için suçun taammüden olmas, yani suçlunun suçu bilerek ve isteyerek i lemi olmas, artt,r. Hata ile i lenen suçlarda k,sas cezas, verilmez.¹⁹⁶ Di er suçlarda kölelere verilen cezalar yar,s, olmas,na ra men katl olay,nda hürlere verilen cezalar verilmekte köleler de k,sasa tabi tutulmaktad,rlar.

K,sas, gerektiren suçlarda köle, hür veya köle kar ,l, ,nda k,sas olarak öldürülür. Köle, bir kimseyi bilerek ve isteyerek öldürürse cezas, k,sast,r.¹⁹⁷ Efendisini öldürse durum yine ayn,d,r. Hanefilerø göre bir köleyi öldüren hür kimse de k,sas yoluyla öldürülür. Hanefiler d, ,ndaki mezheplere göre ise, bu durumda, aralar,nda e itlik olmad, , için k,sas uygulanmaz. Bir adam hata ile kölesini öldürürse onun k,ymetini kölenin akilesine üç y,l içinde öder.¹⁹⁸ Bir köle ba ka bir köleyi öldürse yine k,sas laz,m gelir. Ebu Hanifeøye göre katil kölenin k,ymeti maktul kölenin k,ymetinden fazla ise k,sas yap,lmaz.

Yaralamalarda k,sas yoluna gidilmez. Fakat hür bir kimse bir köleyi yaralasa bu ki inin aff, sahih olmaz. Çünkü bu durumda k,sas hakk, köle için de il, efendisi için sabit olur. Ölümle ya da yaralanma ile sonuçlanan bir suç i lendi i zaman k,sas istenmedi i veya mümkün olmad, , durumlarda mal olarak verilmesi gereken bedele diyet, kanl,k denmektedir. Diyet gereken durumlarda

¹⁹³ Kuran-, Kerim, Nûr, 24/4.

¹⁹⁴ Kuran-, Kerim, Mâide, 5/38.

¹⁹⁵ Kuran-, Kerim, Bakara, 2/178.

¹⁹⁶ zzet Sak, a.g.e., 43.

¹⁹⁷ Kasani, a.g.e., VII, 259-271.

¹⁹⁸ El-Feteva el-Hindiyye,a.g.e.,XIII, 127.

kölenin sahibi dilerse, hak sahiplerine diyeti öder,¹⁹⁹ dilerse diyet yerine kar , tarafa kölenin mülkiyetini devreder. Bir köle hata ile bir cinayet i lerse köle sat,l,r ve diyeti ödenir. Diyet bedelinden kalan olursa borç olarak kölenin üzerinde kal,r.²⁰⁰ Maktulün veresesi köleyi almay,p efendisini diyeti öde diye zorlayamaz. Hanefilere göre, kölenin diyeti, hür kimselerin diyetini a amaz. âfîlere göre ise, böyle bir s,n,r,lama söz konusu de ildir. Bir köle efendisini hata ile öldürdü ü takdirde üzerine k,sas laz,m gelmeyece i gibi diyet de laz,m gelmez. Çünkü kölenin mal, zaten efendisine ait oldu u için diyet ödemeye kudreti yoktur. Kölenin organlar,n,n zarar görmesi durumunda Ebu Hanifeøye göre hür olan,n k,ymeti ne kadar ise kölenin de o kadard,r. Hür olanda yar, diyet gerektiren kölede de yar, diyet gerektirir. Göz gibi el gibi organlar,n zarar görmesi sonucu menfaat zayi oldu u zaman böyledir. Güzelli i giderici bir zarar olursa ona diyet takdir edilmez noksanl, ,n,n kar ,l, , verilir. Hür hakk,nda diyet gerekmeyen hallerde köle hakk,nda da gerekmez. K,ymetin noksanl, , tazmin edilir.²⁰¹

Hadd kelime manas, itibariyle men etmek demektir. Terim olarak ise suçlar için Kuran-, Kerimde tespit edilmi olan de i mez ceza demektir. Hadd cezas, Allahøa kar , i lenen suçlara konulmu oldu undan de i tirilemez ve bu suçlar ikayete lüzum olmadan soru turulur. Haddi gerektiren suçlarda genel prensip olarak kölelere, hür kimselere verilen cezan,n yar,s, verilmektedir. Çünkü kölelik bir ehliyet noksanl, , oldu undan köleler hür insanlardan daha az hakka sahiptirler. O halde cezalar, da hür insan,nkinden az olmal,d,r. Bu sebeple slam bölünmesi mümkün olan cezalarda kölelere hürlere verilen cezan,n yar,s,n,n verilmesini emretmi tir. slam hukukunda hadi gerektiren be suç vard,r: zina suçu, zina iftiras, suçu, içki içme suçu, h,rs,zl,k suçu, yol kesme suçudur.

Zina bir erkekle, cinsi münasebete elveri li bir kad,n,n, evlilik üphesi ve mülkiyet ba , bulunmadan, birbirleriyle cinsi münasebete bulunmalar,d,r. Kuran-, Kerimøde zina yapan ki ilerin yüz de nek ile cezaland,r,lacaklar, belirtildi i halde Hz Ömerøn halifeli i zaman,nda Hz. Peygamberøn bir hadisine istinaden sopa cezas, yan,nda recim cezas, da kabul edilmi tir. Bunun yan,nda zina yapan

¹⁹⁹ El-Feteva el-Hindiyye,a.g.e., VI, 54.

²⁰⁰ El-Feteva el-Hindiyye,a.g.e.,XIII, 75.

²⁰¹ El-Feteva el-Hindiyye,a.g.e.,XIII, 127.

ki ilere hapis cezas, da verilebilmektedir. Zina yapan kölelere, *öSizden kimin, hür müəmin kad,nlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip oldu unuz müəmin genç k,zlar,n,zdan (cariyelerinizden) als,n. Allah sizin iman,n,z, daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli ya amalar,, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamalar, halinde sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten sonra bir fuhu yaparlarsa, onlara hür kad,nlar,n cezas,n,n yar,s, uygulan,r. Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha dü mekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hay,rl,d,r. Allah çok ba , layand,r, çok merhamet edendir.*²⁰² ayetine istinaden hürlere verilen cezan,n yar,s, verilmekte, yani bu suçdan dolayı, kölelere elli de nek vurulmaktadır.

Ergin, hür, ak,ll,, müslüman ve zinadan dolayı, cezaland,r,lmam, bir erkek veya kad,na zina isnad edip de bunu ispatlayamayan ki iler 80 de nek ile cezaland,r,l,r.²⁰³ Bu suçu i leyen kölelere de hürlere verilen cezan,n yar,s, ile cezaland,r,lmaktadır.²⁰⁴

Az veya çok miktarda sarho luk veren içkileri içenlere uygulanan cezaya *öhadd-i hamrö* denir. Bu suçu i leyen hürlere 80, kölelere 40 de nek vurulur.²⁰⁵

slam hukukunda h,rs,zl,k iki k,s,md,r. Birincisi haddi gerektiren h,rs,zl,k, ikincisi taziri gerektiren h,rs,zl,k. Hadd cezas,n, gerektiren h,rs,zl,k bir kimsenin muhafaza alt,nda bulunan 10 dirhem (45 gram gümü) tutar,nda veya daha pahal, bir mal, gizlice almas,d,r. Bu suç suçlunun ikrar, veya iki ahidin ehadeti ile sabit olur. Suç sabit olduktan sonra suçluya iki tür ceza tatbik edilmektedir. Birincisi çal,nan mal tazmin edilir. kincisi ise el kesme cezas,d,r. El kesme cezas,nda birinci h,rs,zl,kta suçlunun sa eli bilekten, ikinci h,rs,zl,kta sol aya , topuktan kesilir. Üçüncüsünde ise tövbe edinceye kadar hapsedilir.

H,rs,zl,k suçunda verilen cezay, yar,ya indirmek mümkün olmad, ,ndan bu suç i leyen kölelere de hürlere verilen cezalar aynen uygulan,r. Büyük h,rs,zl,k da denilen yol kesme suçunda devlete ve güvenlik güçlerine ra men ba kas,n,n mal,n, alenen ve zorla almak, yani soygun söz konusudur. Suçlunun hür olmasıyla

²⁰² Kuran-, Kerim, Nisa, 4/25.

²⁰³ Kuran-, Kerim, Nur, 24/4.

²⁰⁴ zzet Sak, a.g.e., 54.

²⁰⁵ zzet Sak, a.g.e., 55.

köle olmas, aras,nda fark yoktur. Kölelere uygulanan cezalar hürlerinkiyle ayn,d,r.²⁰⁶ yol kesenlere verilecek cezalar Kuran-, Kerimøde aç,kça belirtilmi tir. Yol kesenlerden adam öldürüpde mal gasp etmeyenler, öldürülür. Mal da alm, sa el ve ayaklar, çaprazlama kesildikten sonra idam edilir. Yaln,z mal alm, sa el ve ayaklar, çaprazlama kesilir. Sadece yolun güvenli ini bozmu sa sürülür veya hapsedilir. Ancak yakalanmadan önce tövbe etmi se cezalar, affedilebilir. Buraya kadar gördü ümüz suçlar,n d, ,nda kalan daha birçok suç vard,r ki bunlar,n cezalar, hem Kuran-, Kerimde hem de sünnette tayin edilmemi tir. Önceden cezalar, tayin edilmeyip, cezalar, yarg,ç taraf,ndan tayin edilen suçlara taözir cezas, denir. Yarg,ç bu tür suçlarda köleleri hür ile bir tutabilece i gibi, köle için farklı, bir ceza da tayin edebilmektedir. Kad, ceza olarak suçluya idam cezas, verebilece i gibi sopa cezas,, hapis cezas,, sürgün, ö üt verme, para cezas,, kürek cezas,, pranga cezas, kaløa bendlik²⁰⁷ cezas, da verebilmektedir. Taözir cezas,nda sopa uygulanacak olursa en az üç, en fazla 39 sopa vurulmaktad,r.

Bir köle veya cariyenin birini dövmesi, onun taözir cezas, ile cezaland,r,lmas,n, gerektirir. Yahut efendisi ile beraber birini döverse yine tazir ile cezaland,r,l,r.²⁰⁸ Köle efendisini yahut di er hür kimseleri taciz eder, onlara eziyet eder, çevrelerindeki kimselere eziyet eden tazir gerektirir.

ledikleri suçlardan ötürü mahalle d, ,na sürülen Köleler de olmu tur.

Ta'zir cezalar, slâm Devleti'nin toplum düzenini sa lamak için serbestçe koyaca , cezalar oldu u için, Devlet köle ve cariyelerin hadd ve k,sas cezalar, d, ,nda kalan suçlar, için, hürlerle e it veya farklı, biçimlerde ceza koyma hakk,na sahiptir.

4.3. Kölelerin Hak ve Görevleri

4.3.1. Kölelerin Sahîp Oldu u Haklar

Ehliyeti, hak ve yetkileri çe itli bak,mılarından k,s,tlanmakla birlikte, köle bir insand,r ve Allah',n bir kuludur. Bu yüzden âyet ve hadislerde köle ve

²⁰⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki slamiyye ve Ist,lahat, F,kh,yye Kamusu*, Bilmen Bas,n ve Yay,nevi, stanbul, 1992,57, 3- 289.

²⁰⁷ Kalabendlik: Kaleye hapsedilmi , kale s,rılar, d, ,na ç,kmas, yasaklanm, mahkum.ö D.Mehmet Do an *Büyük Türkçe Sözlük*, , Acar Matbaas,, stanbul, ty, 690.

²⁰⁸ zzet Sak, a.g.e., 60.

câriyelere insanca muamele yapılması, tavsiye edilmiştir. Kur'an-, Kerim'de; "Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak komayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlar (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın. Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez."²⁰⁹ buyrulması, çe itli hadis-i eriflerde; "Onlara "kölem " demeyiniz "o lum, k,z,m " diye hitap ediniz"²¹⁰, "Köleler, Allah'n sizin yanınızda bulundurdu u karde lerinizdir. Allah sizi de onlar, n hizmetine tabi k,labilirdi. O halde onlara iyi davran,n" buyrulması, bu tavsiyelere en iyi örnektir.

4.3.1.1. Hayat Hakkı,

Bütün insanlar gibi köleler de ya ama hakkına sahiptirler. Hiçbir kimse, hatta efendisi bile kölesini öldüremez. Yani kölelerin kan, helâl olmayıp, kendileri her türlü taarruzdan masun kılınmışlardır. Bir kimse bir köleyi veya cariye taammüden (kasten) öldürürse slâm hukukuna göre bu kişiye verilecek ceza kâsastır.²¹¹ Köleyi öldüren efendisi dahi olsa durum de i memekte, taammüden öldürdü ünü ikrar etti i takdirde kâsas cezası ile cezalandırılmaktadır. Öldürme fiilinde kast bulunmaması halinde ise kan bedeli olarak diyetini, ölen kölenin mevcut bulunan ve hür olan akrabalarına ödemek mecburiyeti vardır. Eğer ölen kölenin hür akrabası yoksa, diyet köle olan akrabalarına, sahiplerine verilir. Köleyi öldüren sahibi ise kölesini taammüden öldürdü ünü ikrar etmedikçe, ölüm cezasına mahkum edilemez. Çünkü kanun, köleyi kasden öldürmekle sahibinin zarar, oldu unu göz önüne almı ve bir kimsenin kendi zararına hareket etmesine ihtimal vermemiştir. Sahibi köleden kurtulmak isterse öldürmek yerine satmakla da bu isteğine ulaşabilmektedir.²¹²

Yabancı kişiler tarafından öldürülen kölelerin diyetlerini efendileri alır. Köle ve cariyelerin diyetleri hür kimselerin diyetlerine nazaran daha azdır.²¹³ Bir köle başka bir köleyi katletse yine kâsas lazımdır. Ancak Ebu Hanife'ye göre katil kölenin kâsâmeti, öldürülen kölenin kâsâmetinden fazla ise, öldüren köle kâsas

²⁰⁹ Kur'an-, Kerim, Nisâ, 4/36.

²¹⁰ Muslim, Elfaz, 3.

²¹¹ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., I,233, III, 65.

²¹² İzzet Sak, a.g.e., 63.

²¹³ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., I, 233.

edilmez.²¹⁴ Bir kimse ba ka birinin kölesini kazara öldürürse, onun diyetini efendisine ödemek mecburiyetindedir.²¹⁵

4.3.1.2. Nafaka Hakk,

Köle cariyelerin nafakalar, efendilerine aittir.²¹⁶ Bunlar gerek tamamen köle, gerek ümmü veled ve gerekse büyük ve s,hhatli olsunlar nafakalar, efendileri taraf,ndan kar ,lanmaktad,r. Hadisler, bu konuda efendinin kölesini, ailenein di er fertlerinden ay,rmmas,n, ö ütlemeindedir. E er sahibi kölesine nafaka vermekten kaçarsa, hâkim o köleyi münasip bir i te çal, t,rarak nafakas,n, temin etmesini sa lar. Ücret artarsa sahibine verilir, kafi gelmezse eksi i tamamlan,r. Ancak kölenin ücretle çal, t,r,lmas, kabil ve caiz olmazsa, nafakas,n, verme e veya ba kas,na satmaya efendi mecbur edilir.²¹⁷ Bu husus hukukçular,n önemli bir k,sm, taraf,ndan kabul edilmi tir. Buna kar ,l,k efendi de kölesini uygun i lerde çal, t,rabilir.²¹⁸ Lakin menfaatleri tamamen sahiplerine ait olmayan, mûkateb ve k,smen azat edilmi kölelerin nafakalar,n, sahipleri kar ,lamak zorunda de ildir.²¹⁹

Bir kimse kendi köle ve cariyelerinin nafakalar,n, temin etmekle mükellef oldu u gibi kar,s,n,n mâlik bulundu u köle ve cariyelerin nafakalar,n, da temin etmekle mükelleftir. Hambelileræ göre, bir kimse cariyesinin çocu una da nafaka vermekle mükelleftir. Çünkü bu çocuk anas,na tabi oldu u için o kimsenin memluküdür.²²⁰ Bir çocu un babas, köle anas, hür ise çocuk anaya tabi olduğundan babas,n,n nafaka temin etmesi gerekmez. Mükatebin çocu unun nafakas, da makatebeye aittir.²²¹ Sat,lm, olan bir kölenin nafakas,, mü teriye teslim edilinceye kadar satm, olan sahibine ait oldu u gibi, iki ki i aras,nda mü terek bir kölenin nafakas, da bu kimselere, hisseleri nisbetinde ait olup, nafakalar bulduklar, beldelerde geçerli olan adet üzere temin edilir.²²²

²¹⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., III, 112.

²¹⁵ zzet Sak, a.g.e., 65.

²¹⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., II, 508.

²¹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., II, 508.

²¹⁸ slam Ansiklopedisi, a.g.e., 241.

²¹⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., II, 508.

²²⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., II, 509.

²²¹ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., II, 509.

²²² Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., II, 509.

Kölelerin zevcelerine ait nafakalar, ise, efendilerinin izniyle evlenmi olsalar bile köleye aittir. Hatta kölenin kar,s, efendisinin k,z, dahi olsa durum de i memekte, köle zevcesinin nafakas,n, temin etmekle yükümlü bulunmaktad,r. Bu nafakan,n miktar,n, hakim tayin eder.²²³ Belirlenen bu nafaka kölenin zimmetinde bir borç olur. Gerekirse bu borç kar ,l, , köle sat,labilir.²²⁴ Fakat efendisinin izni ile evlenen bir köle, kendi çocuklar,na nafaka temin etmekle yükümlü de ildir.²²⁵

Efendisi ölen veya ba ka yerde olan kölelere mahkemece nafaka takdir edildi i görülmektedir. Sahibi ba ka yerde olan kölelere nafaka ba lanmas, için sadece efendisinin han,m, ba vurmamakta, kölenin emanet b,rak,ld, , ki ilir de kad,ya gelerek nafaka takdir edilmesini isteyebilmektedirler.²²⁶ Nafaka ba lanan kölelere harcanan bu paralar efendileri döndükten sonra ondan tahsil edilir.²²⁷

E er bir kimse bilâvâris (varissiz) ölürse, bu kimsenin kölesine de efendisi mal,ndan olmak üzere nafaka ba land, , görülmektedir. Ölen ki inin vârisleri küçük olursa yine bu çocuklar,n babalar,ndan intikal eden kölelerine de babalar, mal,ndan nafaka ba lan,yordu. Hatta muhallefat payla ,ld,ktan soma küçük çocuklar,n hisselerine dü en kölelere de bu çocuklar,n mallar,ndan nafaka ba lanabiliyordu. Bu çocuklar çok zaruri hallerde kendi nafakalar, için babalar,ndan intikal eden köleleri satabiliyorlard,. Azad edilm, ancak kocas, ba ka yerde bulunan cariyeleere de nafaka ba land, ,n, görmek mümkündür.²²⁸

4.3.1.3. Dava Hakk,

Bir köle maddî olmayan manevî haklara sahiptir. Meselâ kendisine kar , vâki olan bir hücumu def için mahkeme huzuruna davac, olarak gidebilir. Hatta kendine kar , aç,lm, bir ceza davas,nda davac, veya daval, s,fat,yla kendini savunma hakk,na sahiptir.²²⁹

²²³ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., II, 509.

²²⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., II, 510.

²²⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., II, 511.

²²⁶ zzet Sak, a.g.e., 60.

²²⁷ zzet Sak, a.g.e., 67.

²²⁸ zzet Sak, a.g.e., 67.

²²⁹ zzet Sak, a.g.e., 67.

Herhangi bir hukuk davasında da davacı, veya davalı, olarak bulunabilir. Ancak hukuk davasında kazanç veya zarar, efendiye ait bulunmaktadır. Yani davayı kazandı, takdirde elde edeceği kazanç veya kaybettiğinde mahkum olduğu zarar ve ziyan efendisi tarafından karşılanmaktadır.

Bir alacak davasında köle, efendisi hazır bulunmadan dava açamamaktadır. Bir kölenin elinde kendi kazandı, bir mal bulunmadıkça bir alacak davasında muhatap olamamaktadır.²³⁰

4.3.2. Kölelerin Sahip Olmadığı Haklar

Köleler hür insanlara nazaran bazı haklardan mahrumdurlar. Meselâ, köleler mal sahibi olamazlar. Kölenin kefaleti, mükâteb olsa dahi sahibinin iznine bağlıdır.²³¹ Sahibinin izni olmadıkça, takdirde kefaleti caiz olmaz. Ancak efendi kölenin yükleneceği şeyin miktarını bildiği halde izin verirse kölenin kefaleti geçerlidir.²³²

Kölelerin herhangi bir kimseye vekil olabilmeleri de sahiblerinin iznine bağlıdır. Vekil olacak kimsenin erkek, hür ve müslüman olması şarttır. Hür bir kimse, bir köleyi sahibinin izniyle yerine vekil edebilir.²³³ Malikîler'e göre ise vekil hür olmalıdır. Onlara göre köleler efendileri tarafından ticarete meşhur edilmedikçe vekil olamazlar.²³⁴

Bir köle sahibinin izniyle de olsa hakim tarafından vasi tayin edilemez. Ancak azad edilmiş ise vasi olabilir. Fakat bir kimsenin bütün çocukları küçük olsa da kendi kölesini vasi tayin etse kölenin vesayeti sahih olur.²³⁵

Kölelerin ve cariyelerin mükâteb olsalar da vasiyetleri caiz değildir. Hatta mükâteb bir köle, kitabet bedeline yetecek kadar mal bıraksa da vasiyet edememektedir. Ancak azad edildikten sonra vasiyet edebilir.²³⁶

²³⁰ İzzet Sak, a.g.e., 70.

²³¹ El-Feteva el-Hindiyye, a.g.e., VI, 161.

²³² Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., IV, 259.

²³³ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., IV, 319.

²³⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., IV, 320.

²³⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., V, 181.

²³⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., V, 125.

Kölelerin ahitlikleri de makbul de ildir. Fakat Zahirîlere göre kölelerin ve cariyelerin ehadetleri, gerek efendileri gerekse ba kalar, hakk,nda da olsa makbul say,lm, , bunlar,n ehadetleriyle hürler aras,nda fark gözetilmemi tir.²³⁷

Bir kölenin köle sat,n alarak hizmetinde kullanma hakk, da yoktur. Köleler siyasî haklardan mahrum olduklar,ndan vali. âmir, memur da tayin edilemezler. Allah'a ait olan haklardan cuma namaz,, bayram namaz, ve hacc ibadetini ifa etmesi için zorlanamazlar. Bunlardan dolayı, yaln,z Allah'a kar , sorumludurlar.

4.3.3. Kölelerin Vazifeleri

Kölelerin vazifeleri efendilerine hizmetten ibarettir. E er köle efendisine hizmetten kaçarsa, efendi mahkemeye ba vurarak kölenin kendisine hizmet etmesini sa layabilir.²³⁸

Kölelere sahipleri taraf,ndan, onu sakatlayacak veya bedenine zarar verecek ekilde kötü muamelede bulunulmas, yasaklanm, t,r. E er bir köle sahibinin kendine kötü muamele etti inden ikayet eder ve bunu mahkemede ispatlarsa hâkim bu köleyi azat hükmü verebilir. Hatta Osmanlı, devletinde 1267/1851 tarihli Ceza Kanunu'nun 19. maddesinde ököle ve cariyelerin tazir ve tediplerinin icras,n,n kendilerine ait oldu u, bunda ne ifrata kaçarak zulmedilmesi, ne de tefrite kaçarak ,mart,lmamas,ö istenmektedir. Hatta efendinin kölesini fazla çal, t,r,mamas,, ona yeterli istirahat süresini tan,mas, gerekir. Kölelerin tedavileri de di er ihtiyaçlar, gibi efendileri taraf,ndan kar ,lan,r

slam hukukunda kölelikle ilgili baz, prensipleri bilmekte fayda vard,r. slam hukukçular, bu prensipleri ehliyeteye ait semavi ar,zalar, aç,klarken izah ederler. Bunlar, öyle s,ralamak mümkündür:

- 1-) Kölelik hükmi bir acziyettir. Bu sebepten köle hür kimselerin ehil olduklar, bir tak,m tasarruflarda bulunamaz. Hükmen bunlar, yapmaktan aciz say,l,r. Bu tasarruflar ahitlik, kaza, ve hilafet gibi eylerdir.

²³⁷ El-Feteva el-Hindiyye,a.g.e.,V, 6-33.

²³⁸ zzet Sak, a.g.e., 71.

- 2-) İslam'a göre köleliğin asıl kaynağı, kafir olmak müslüman olmamaktır.
- 3-) İslam hukukuna göre kölelik bölünme kabul etmez. Yani bir kimse kölesini hür kölesine köleleştiremez.
- 4-) Kölelik mala sahip olmaya manidir. Çünkü kölenin kendisi bağımsızdır. Bağımsızın mülkü ve memluküdür.
- 5-) İslam hukukuna göre, kölelik bir din sahibi olmaya engel teşkil etmez.
- 6-) Kölelerin zimmetleri zayıf olmasından bir köle iki kadından fazlasını, nikahında bulunduramaz.
- 7-) İslam'a göre küfrün cezası, olmak üzere meşru sayılmayan kölelik içinde olanların diyetleri hürlerinkinden noksandır. Had cezaları da noksandır.
- 8-) Kölelik hali miras almaya ve mirasçı olmaya manidir.
- 9-) İslam'da hür kadınlarla cariyesi birbirinden farklı olan hususlardan biri örtünmedir. Hür kadınların tesettüre girmeleri gerekirken cariyeler efendileri yanında hizmet ederken el, kol ve bacaklarını açabilirler. Bu konuda kendilerine genişlik ve ruhsat gösterilmiştir.
- 10-) Kölelerin nafakaları, giyimleri, ibadet ve iaieleri efendilerine aittir.
- 11-) Mezun yani izinli köleler hür insanlar gibi ticaret yapabilirler.
- 12-) İstifra hakkı olan cariyeler ancak efendisine hizmetçi olabilir.

Bütün bu ele aldığımız noktalarda İslam kölelerin ve köleliğin düzeyini yükselttiğini geçmiş medeniyetlerle mukayese edildiğinde ne kadar önde ve ilerde olduğunu görmekteyiz.

5. SONUÇ

Bütün eski milletlerde var olan ve XIX. asrın ortalarına kadar devam etmiş olan kölelik, iki taraf, keskin bir kılıç gibidir. Bu kılıç, kullanan kişinin tavır ve anlayışına göre ya esir insanlara korkunç zulümler yapılmış, ya da İslam toplumlarında görüldüğü üzere, savaşlarda insan zayıflarına, azaltan, kültür ve bilgi alarak, -verilerini sağlayarak ilim ve medeniyetin gelişmesine büyük hizmeti geçen bir müesseseye haline gelmiştir. Bir tarafta insan yerine konulmayan, aç-sefil bırakılan, çok acı ve artlarda çalınan, dövülen, ikenkelere maruz bırakılan, hatta zevk için öldürülen kölelerin var olduğu bir zaman diliminde İslam, köleler konusunda son derece geniş ve önemli neticeler doğurmuş bir İslah hareketi gerçekleştirmiştir. İslam'dan önce, gelmiş geçmiş hiçbir medeniyet muhitinde azatlı kölelerin tekel ettiği hükümdar hanedanları, rastlanmamıştır. Ve yine devlet kademesinde vezirlik, ordu kumandanlığı, gibi en üst düzeylerde görev yapan eski köleler, hür toplum tarafından en ufak bir tereddüt duyulmaksızın kabul ve tasdik edilmişlerdir. Günlük hayatta köle, hürlerle beraber yiyip içen, aynı safta namaz kılan, evlenen, boşanan, kısaca hür bir insan nasılsa, yorsa öyle ya da ayan bir insan haline gelmiştir. Tabii ki köle olması, hasebiyle bazı farklılıklar olacaktır, ancak bu farklılıklar, yerinden yurdundan olmaması, her şeyini kaybetmemesi, eşi, dostu, akrabası, çoluğu çocuğu bulunmayan tamamen yabancı olduğu toplumda ya da amaç zorunda olan köle için can güvenliği ve nafakasının garanti edilmesi kadar, İslam'da pek bir önem arz etmemektedir. Nitekim sahibinin ekonomik zayıflığı, nedeniyle azat edilen köle işi ve geçim gibi sorunlarla karşılaşabilmektedir.

İlk müslümanlar bu pek eski devirlerden kalan ve bütün dünyaya yayılmış olan müesseseyi devralmışlardır. İslam bakımından kölelik, ne bir cezalandırma yolu ve çaresi, ne de bir takım iktisadi gayelerle korunan bir savaş ganimetidir. Bu müessesenin kabul ve devamının tek gayesi insani duygulara dayanan, acizlerin korunup himaye edildiği durumların düzeltilmesi için bir İslah müessesesi olmasıdır. İslam gereğince savaş esirlerinin öldürülmelerine cevaz vermesiyle beraber, lüzumsuz kan dökülmesini, harbe katılmama, kadınlar, ergen olmayan çocuklar, ve yaşlılar, öldürmeyi kesinlikle yasaklamıştır. Savaş sonucu malup olarak köle

veya cariye durumuna dü mü insanlara da iyi muamele etmeyi müslümanlara emretmi tir. Bu vesile ile slam ailesine giren köle yahut cariye, slamø, teorik ve pratik olarak tan,ma, maddi ve manevi olarak kendisini ,slah etme imkan,na kavu ur. Kendi toplumunda slamø tan,ma imkan, olmayan biri için ne büyük bir nimettir bu.

slamiyetteki yegane köle kayna , sava t,r. slam toplumunda zaten köle olan ki ilerın sat, veya hediye ekinde el de i tirmeleri ve köle ana-babadan do mu olmak d, ,nda ba ka bir kölelik türü bulunmamaktad,r. Borç veya zaruret sebebiyle kölelik meydana getirmek mümkün de ildir. Bütün insanlar Allah kat,nda e it olduklar, için, köle sahibi, kölesinin mâliki de il koruyucusudur. Her türlü erø hakk,na riayet etmekle mükelleftir. Kölesini, kendi çocuklar,ndan farkl, tutamaz, din yönünden caiz ve gerekli olan durumlar d, ,nda dövemez, azarlayamaz, me rû ve gerekli olan s,n,r, a amaz. Kendisi ne yiyor ve giyiyorsa kölesine de yedirip giydirmelidir. Gücünün yetmedi i veya zorlanaca , i lere ko ulmamas,, ayet ko ulursa kendisinin de kölesine yard,m etmesi emredilmi tir.

slam, hasbel kader köle olmu lar için de hürriyete giden bir çok yol ve mekanizma geli tirilmi tir. Hür olmak isteyen köle için efendisine yapt,r,mlar uygulam, , köle azat etmeyi müslümanlara her zaman ve her f,rsatta iddetle tavsiye etmi ve ayn, zamanda slam hükümetlerine, her y,l bütçelerine kölelerin azad edilebilmeleri için tahsisat ve fonlar konmas, mecburiyetini yüklemi tir. Köleyi hürriyetine kavu turmay, ibadetlerin en üstünü olarak kabul etmi tir. Kölenin, efendisi ile bir kitabet akdi yapabilmesini, sahibinden çocu u olan cariyenin (ümmü'l veled) sahibinin vefat,yla hür olmas,n, sa lam, t,r. Böylece slam köleli i s,n,r,layarak ve güç artlara ba layarak, ayr,ca azat etme mekanizmas,n, her f,rsatta çal, t,rarak köleli i zaman içerisinde ad,m ad,m ortadan kald,rma yolunu açm, t,r.

Belli ekle dayanan bir nikah akdi olmaks,z,n bir cariye sadece efendisinin emir ve hizmetine ba lanm, t,r. Di er bütün insanlar, hatta efendisinin kendi o lu bile bu cariye ile seks ili kisi kurmaktan men edilmi tir. Efendi kendisinden çocu u olmayan cariyesini satabilir, ama çocu u varsa, art,k ümmü veled

olmu tur. Bunun hukuki manas,, o cariye nin art,k sat,lamayaca ,, her ne ekilde olursa olsun ba ka bir erke e verilemeyece i, efendisi sa l, nda azad etmemi se vefat,ndan sonra hür olaca ,d,r. Efendisinden olan çocuklar, da hür statüsünde do arlar. slam hukukunda nikahl, hür bir zevceyle bir cariye aras,nda ki en önemli fark efendisinin miras,ndan hak sahibi olmamas,d,r. Herhangi bir ba ka erkekle nikah akdi yapmak isteyen cariyesine izin verebilir ancak art,k o cariyeyle halvet olamaz. Cariyenin kocas, köle ise çocuklar köle olur.

Yine müslümanlar,n baz, kusur ve kabahatlerinin kar ,l, , olarak köle azat etme te vik edilmi tir. Yemin edip vazgeçme, Ramazan orucu tutarken cinsel temas yaparak oruç bozma, kaza yoluyla adam öldürme gibi birçok durumda kölesi olana köle azat etme mecburiyeti getirilmi tir. Böyle bir mecburiyet olmad, , halde köle azat edenlere büyük mükâfatlar vadedilmi tir.

slam toplumunda ya ayan bir köle için hayat, di er toplumlardaki kölelerin durumuna göre son derece insanc,l ve kolayd,r. Esasen dü man olan bir ki i slam toplumunda can güvenli ine kavu mu ve her f,rsatta özgürle tirilmeye gayret edilmi tir. Kölelere insan olarak de er verilmi ve bir çok hakka sahip k,l,nm, lard,r. Bu haklar o kadar geni tutulmu tur ki Ahmet Cevdet Pa a bu yüzden u veciz cümleyi ifade etmek durumunda kalm, t,r: " slam'da köle almak, köle olmak demektir."

6. KAYNAKLAR

- ACAR, H. brahim, *ddet, D A*, stanbul, 2000.
- ATALAY, Besim, *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi*, yy., ty.
- AX S 2000 BÜYÜK ANS KLOPED , Do an Kitapç,l,k, stanbul, 1999.
- AKDEM R, Süleyman, *Ceza Hukukunda Ma durun Korunmas., Bas,lmam,*
Doktora Tezi, stanbul, 1984.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Umumi Hukuk Tarihi Ders Notlar, , Mimoza Yay,*
Konya, 1991.
- AKSU, Ali, *Emeviler Döneminde Kad,n,n Durumu*, CÜ FD, Say, I, Sivas 2001.
- AKTAN, Hamza, *Hazreti Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu Ve nsan*
Özgürlü üne Kurçani Yakla ,m, Atatürk Üniversitesi FD, Erzurum 2001.
- ALGÜL, Hüseyin, *Ficar, D. .A.,* stanbul, 1996.
- ALTINTA , Ramazan, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Konya, 1996.
- ANA BR TANN CA ANATOM ATLASI, Ana Yay,nc,l,k, stanbul, ty.
- ANA BR TANN CA, GENEL KÜLTÜR ANS KLOPED S , Ana Yay,nc,l,k,
stanbul, ty.
- AYN , Ebu Muhammed Bedruddin Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed
(855/1451), *el-binaye fi erhið-hidaye*, III, al-Mektebetuð- slami, Beyrut,
1980, (el-Binaye).
- BARDAKO LU, Ali, *Diyet, D. .A.* istanbul, 1994.
- B LMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuk-i slamiyye ve Ist,lahat-i F,kh,yye Kamusu,*
stanbul,1992.
- B LMEN, Ömer Nasuhi, *Büyük slam lmihali*, Bilmen Bas,m ve Yay,nevi,
stanbul, 1992.
- BOZKURT, Nebi, *Eman, D A*, stanbul, 1995.
- BU RA, Ay e, *ktisatç,lar ve nsanlar*, leti im Yay,nlar,, stanbul 1995.
- BÜYÜK LAROUSSE, SÖZLÜK VE ANS KLOPED , Geli im Yay,nlar,, stanbul.

- CAFERO LU, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, T.D.K. Yayınlar, : 260, İstanbul, 1968.
- CANAN, brahim, *Kütübü Sitte Hadis Ansiklopedisi*, Akça Yayınlar,, İstanbul, ty.
- CEZ R , Abdurrahman b. Muhammed (?/1941), *Kitabuđ-F, kh, ađa mezahibuđ-Erbaa*, I-V, Beyrut, 1990, (Mezahibuđ-Erbaa).
- DO AN, D.Mehmet Büyük Türkçe Sözlük, , Acar Matbaas,, İstanbul, ty.
- DA CI, amil, *K,sas*, D. .A., Ankara, 2002.
- DAMAD EFEND , Abdullah b. Muhammed b. Süleyman (1078/1667), *Mecmeuđ ó Enhur fi erhi Multekađ-ebhur*, I-III, Daru ihyaiđ-türasiđ ó Arabi, Beyrut, 1317, (Mecmeuđ-Enhur).
- DEM RC ,. Mustafa, *Siyah Öfke*, Çizgi Kitabevi Yayınlar,, İstanbul 2005
- DIAKOV, V., Kovalev, S. *İk Ça Tarihi*, Tercüme nce, Özdemir, Ankara, 1987.
- ENG N, Nihat, *Osmanlı Devletinde Kölelik*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakf, Yayınlar,(FAV), İstanbul, 1998.
- ERDEM, Y. Hakan, *Osmanlıda Köleli in Sonu 1800-1909*, Kitap Yayınlar,, İstanbul, 2004.
- FENDO LU, Hasan Tahsin, *İslam Ve Osmanlı Hukukunda Kölelik*, Doktora Tezi, Diyarbakır, 1993.
- FISHER, Humphrey J., *Slavery n The History Of Muslim Black Africa*, C. Hurst & Co. Publishers Ltd., London, 2001.
- GÜNALTAY, emseddin, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara, 1997, 119;
- HADAD , Ebibekr b. Ali, *Cevheretuđ-Neyyire erhu Muhtasarđ-l Kuduri*, I, İstanbul, 1316, (Cevheretuđ-Neyyire).
- HAM DULLAH, Prof. Dr. Muhammed, *Hazreti Peygamberin Sava ları*, Yeni İfak Yayınlar,, İstanbul.
- BN AB D N, Muhammed Emin b. Ömeri b. Abdulaziz (1252/1836), *Reddüđ-Muhtar alađ-Dürriđ-Muhtar*, II, Daru ihyaiđ-türasiđ ó Arabi, Beyrut,1998.
- BNUđL HUMAM, Kemaleddin Muhammed b. Abdulvahid (861/1457), *Fethuđ-Kadir*, II, Daru ihyaiđ-türasiđ ó Arabi, Beyrut, ty, (Fethuđ-Kadir)
- MAM MAL K B. ENES, el-Muvatta, Ça r, Yayınlar,, 1992,
- İSLAM ANS KLOPED S* , Türkiye Diyanet Vakf, yayınlar,, Ankara,2002.
- KALLEK Cengiz, *Asr-, Saadette Yönetim-Piyasa İlişisi*, İstanbul, 1997.

- KARAMAN, Dr. Hayrettin, *Mukayeseli slam Hukuku*, Nesil Yayınlar,, İstanbul, 1986.
- KASAN , Alaaddin Ebu Bekr b. Mesud (587/1191), *Bedaiuø-Sanaai fi Tertibiø - erai*, II, Daruø-Kitabiø-Arabi, Beyrut, ty, (Bedaiuø-Sanaai).
- KIYICI, Selahattin, *slam Hukukunda Örf ve Adet*, aret Yayınlar,, İstanbul, 1990 *K TABI MUKADDES, Eski ve Yeni Ahit*, Kitab, Mukaddes irketi, İstanbul 2001.
- KLEIN. Herbert S, *The Atlantic Slave Trade*, Cambridge University Pres, Cambridge, 1999.
- KONYALI, . Hakk,, *Cariyeler Ve Esir Pazar*,, Tarih Dünyas, C.I.
- KÖYMEN, M. Altay, Büyük Selçuklu mparatorlu u, Ankara, 1954.
- KURøAN-I KER M VE MEAL , Diyanet Vakf, Yayınlar,,
- LAFF N, John, *The Arabs As Master Slaves*, SBS Publishing i,Inc. Englewood, 1982.
- LENGELLE, Maurice, *Cep Üniversitesi: Kölelik*, çev. Emine Su, leti im Yayınlar,, İstanbul, 1993.
- MALAY, Hasan. *Ça lar Boyu Kölelik: Eski Yunan Ve Roma*, Gündo an Yayınlar,, Ankara, 1990.
- MER NAN , Burhaneddin Ebuø Hasan Ali b. Ebu Bekir (593/1196), *el-Hidaye erhu Bidayetiø-Mübtedi*, I, Daru ihyaiø-türasiø ó Arabi, Kahire, 1356, (Hidaye).
- MEV S L , Abdullah b. Mahmud b. Mevdud (683/1284), *el- htiyar litaødiliø-Muhtar*, I-III, Daruø-Marife, İstanbul, 1037 (el- htiyar).
- ÖZAYDIN,Abdülkerim, *Arap*, D A, İstanbul, 1991.
- ÖZDEM R, Mehmet Nadir, *slam,n lk Döneminde Kölelik Abbasilerin lk Yüzy,l*, Gökkuşbe Yayınlar,, İstanbul 2006.
- PARLATIR, smail, *Tanzimat Hikaye ve Roman,nda Kölelik*, Doçentlik Tezi, Ankara Üniversitesi, Dilve Tarih-Co rafya Fakültesi, Ankara,1982.
- P PES, Daniel, *Slave Soldiers and Islam*, London, 1981.
- SAK, zzet, *eriyye Sicillerine Göre Sosyal Ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. yy)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1992.
- SARICIK, Murat, *Bat,l, Kölelik Anlay, , Kar ,s,nda Osmanl,da Kölelik, Cariyelik Ve Harem*, Tu ra Ofset, Isparta, 1992.
- SCHWARZ, Andreas,B. *Roma Hukuku Dersleri* tercüme Rado, Türkan,, İstanbul 1965.
- SERAHS , Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed emseddin (483/1091), el-MebcutI-II-V-XI, Daruø-Marife, Beyrut, 1989 (el-Mebcut).
- SOSYAL B L MLER ANS KLOPED S , Risale Yayınlar,, İstanbul, ty.

- EYH N ZAMETT N, Ve Bir Heyet, *el-Fetevay-i Hindiye*, terc. Mustafa EFE, Akça Yay,nlar,, stanbul, ty.
- TABAKO LU, Prof. Dr. Ahmet, *ktisat ve Din*, Haz,rlayan Mustafa Özel, z Yay,nc,l,k, stanbul, 1994.
- TAMER, Ayd,n, *Ertoku Mübârizüddin*, D. .A. istanbul, 1995.
- TOLEDANO, EHUD R, *Osmanl, Köle Ticareti 1840-1890*, Çev. Y. Hakan Erdem, Tarih Vakf, Yurt Yay,nlar,, satanbul, 1994.
- TURAN, erafettin, *Türkiye ó talya li kileri I*, Metis Yay,nlar,, stanbul, 1990
- TÜRKÇE SÖZLÜK, Serf*, M.E.B., stanbul, 2000.
- ULUÇAY, Ça atay, Harem II, Ankara, 1978, yt
- UZUNÇAR ILI, . Hakk,,-. *As,rlarda Anadoludaki Fikir Hareketleri le ctimai Müesseselere Bak*, ,Ankara, 1948,
- YAZIR, Elmal,l, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kurʻan Dili*, ura Yay,nlar,, stanbul, 1993.
- ZEYDAN, Abdulkerim, *slam Hukukuna Giri*, (Tercüme: Ali AFAK), stanbul, 1999.
- ZEYNÜD-D N Ahmed b. Ahmed b. Abdiʻ-Latifiʻ-Zebidi, *Sahihi Buhârî Muhtasar, Tecrid-i Sarih*, terc. Kamil Miras, D B Yay,nlar,, Ankara, 1974.
- ZUHAYL , Vehbe, el-F,khuʻ slami ve Edilletuhu, III, Daruʻ-Fikir, Beyrut, 1422.

7. ÖZET

Çalışmamızın Giriş ve üç bölüme ayrılmıştır. Giriş iki kısma olarak tasarlanmıştır. Birinci kısımda çalışmamızın konusu ve kapsamı, önemi ve amacı, metodoloji ve sistematikle ilgili bilgiler yer almaktadır, teknik alt yapı verildi. İkinci kısımda ise köle ve cariye kavramlarının anlam alanı, İslam hukukuna göre incelendi.

Birinci bölümümüzü kölelik ve cariye kavramlarının tarihi süreçte durumunu inceledik. Bu kavramlar, açıklayarak köleliğin doğuran sebepler üzerinde durdu. İslam öncesi semavi ve semavi olmayan dinlerde kölelik konuları, inceledik.

İkinci bölümde özellikle İslam toplumlarında kölelik durumu, özellikle kadın köleler göz önüne alınarak incelendi.

Üçüncü bölüm ise İslam hukukuna göre kölelerin yine özellikle kadın kölelerin sosyal hayattaki pozisyonları, hak ve hürriyetlerine değinerek inceledik.

Ve sonuç bölümünde de tezimizin sonucunda vardığımız sonuçları, açıkladık.

8. SUMMARY

Our thesis is about slavery especially women slaves in Islamic Law and their rights. This work consists of an introduction and three sections. The introduction consists of the search, importance and the methods.

In the first section we searched slave societies in the historical survey. Slaves were generated in many ways. The most frequent was capture in war. Others were kidnapped on slave-raiding or piracy-expeditions. Some people were enslaved as a punishment for crime or debt, others were sold into slavery by their parents. We focused this situation in societies of celestial and noncelestial religions.

We especially focused in second section in Islamic societies. We searched particularly women slaves.

In the third section we investigated women slaves and their rights and tasks in the Islamic society according to Islamic Laws.

And finally we appreciated all of these knowledges and we explained clearly our ideas about slavery.